

# **Spravodajská etika**



**Juraj Kohutiar**

**Neoficiálna verzia, 2006**

**Z anglického originálu preložil Pavel Šiša**

## Obsah

Úvod.....	3
1. Na tajných službách je niečo nekalého – treba sa mať na pozore.....	5
2. Prečo ich potrebujeme? – Morálne dôvody na existenciu tajných služieb .....	7
3. Kto sú? Čo robia?.....	12
4. Nie sú také, aké bývali – nové výzvy a nový vývoj.....	18
5. Skončia špióni po smrti v pekle? – Prostriedky a metódy tajných služieb .....	24
6. Ako riešiť dilemy? – Aplikácia teórie spravodlivej vojny na spravodajskú činnosť.....	30
7. Kde je bod rovnováhy? – "Špeciálne prostriedky" verzus "Ľudské práva" .....	38
8. Dokonalý špión – vnútorná kultúra tajnej služby .....	44

## Úvod

V posledných 10 až 15 rokoch rastie záujem o "etiku spravodajskej činnosti". O tejto téme vyšlo niekoľko populárnych i odborných článkov, autori s dlhoročnými skúsenosťami v spravodajských službách jej venujú čoraz viac miesta vo svojich knihách. Napriek tomu stále chýba dôsledná morálna teória tajných služieb. Táto práca stále čaká na odborníkov z oblasti etiky a morálky. Niet pochýb o tom, že rôzne filozofické školy by vedeli poskytnúť rôzne výklady.

Ambíciou tejto práce je poskytnúť o niečo viac ako reakciu úplného amatéra na morálne a etické dilemy tajných služieb. Vychádza zo zdravého rozumu a pomerne široko prijímaných princípov. V práci sa uvádzajú citáty z diel antických autorov ako pomerne najpriateľnejších (alebo aspoň najmenej kontroverzných) autorít, spoločných pre kultúru Východu i Západu. Výber jediného moderného filozofa Immanuela Kanta pre diskusiu o najzložitejších témach vychádza z toho, že je zrejme najtvrdší oponent praktík tajných služieb. Je samozrejmé, že súčasná odborná literatúra poslúžila na konzultáciu. Zvláštna vďaka patrí bývalému riaditeľovi českej spravodajskej služby Petrovi Zemanovi, môjmu dávnemu priateľovi, ktorý trpezlivo sledoval zrod tejto knižky, prispieval svojimi pripomienkami a poznámkami a ktorého tu často citujem. Cieľom publikácie je najmä poskytnúť pomoc tým, ktorí prednášajú o tejto téme, ako aj ich študentom, môže byť však užitočná pre príslušníkov tajných služieb alebo aj pre ľudí mimo nich, ktorí prichádzajú v rámci svojej práce do styku s touto oblasťou – politikov, poslancov, pracovníkov justície...

Cieľom knihy je venovať sa najbežnejším a najnaliehavejším etickým problémom, či už sú predmetom obáv verejnosti alebo sa vynárajú počas každodennej práce tajných služieb. Kapitola 1 prezentuje tieto problémy a kapitola 2 zdôvodňuje potrebu a samotnú existenciu tajných služieb. Je tu pohľad na historickú perspektívu týchto služieb, ich existenciu v dobrom a zlých štátoch, ako aj na ich význam v modernej dobe a v demokracii. Meniaci sa charakter a úlohy tajných služieb v historickej perspektíve prezentuje kapitola 3, uvádzajú sa rôzne typy tajných služieb a ich špecifiká. Hľadá sa definícia pojmu "spravodajská informácia" a diskutuje sa o klesajúcej úlohe "klasickej špionáže" v súčasnosti. Kapitola 4 sa zaoberá dopadom zmien v prostredí spravodajských služieb za posledných 20 rokov, najmä po skončení studenej vojny, vzhľadom na rast organizovaného zločinu, stúpajúce vedomie verejnosti o ľudských právach, revolučné zmeny v oblasti techniky a informatiky, šírenie terorizmu a vzostup medzinárodnej spolupráce. V kapitole 5 sa rozoberajú morálne a etické dilemy súvisiace s používaním špecifických prostriedkov a metód tajnými službami. Kapitola 6 predstavuje krité-

riá teórie spravodlivej vojny a navrhuje ich aplikáciu pre spravodajskú činnosť. V kapitole 7 sa skúma rovnováha medzi narušovaním práv jednotlivca a potrebou kolektívnej bezpečnosti. Posledná kapitola 8 hľadá vlastnosti "dokonalého špióna" ako aj individuálny a kolektívny etos tých, ktorí pracujú v tajných službách.

Vzhľadom na nedostatok presnosti v populárne používanej terminológii v celej knihe používam všeobecný a trochu neobratný výraz "tajné služby", čím myslím najmä služby zahraničného spravodajstva a vnútorné bezpečnostné služby. Kniha obzvlášť nešpecifikuje rozdiely medzi rôznymi typmi tajných služieb a deľbu práce medzi nimi, v tomto je celkom všeobecná, zameriava sa hlavne na etické problémy operatívnej práce (v zahraničí i vnútroštátne).

Autori, ktorí píšu o spravodajskej činnosti, niekedy žartujú, že kniha o etike spravodajskej činnosti musí byť veľmi krátka. Táto kniha je pomerne krátka na to, aby pokryla všetky možné dilemy a niektorí čitatelia môžu mať pocit, že by bolo treba ešte viac. Napriek tomu si myslím, že by mohla poslúžiť ako úvod do ďalšieho skúmania.

Autor

# 1. Na tajných službách je niečo nekalého – treba sa mať na pozore

"Velký Brat vás pozoruje..."

George Orwell, 1984

Vyzerá to tak, že nikto nemá rád špiónov a tajné služby. Do veľkej miery sa to dá pochopiť. Reputácia tohto druhého najstaršieho povolania je zlá v rámci celých dejín. Slová ako "špión" a "tajná služba" sa v mysliach väčšiny ľudí spájajú s nedemokratickými režimami, porušovaním ľudských práv, a tiež s odpornými a nemorálnymi metódami a cieľmi.

Tyrani od nepamäti zneužívali informátorov a špiónov na udržanie svojej moci. Aristoteles vo svojej Politike uvádza takéto súžitie medzi tyranom a špiónmi. Píše o Hierovi, syra-

Zneužívanie špiónov  
v minulosti

kúzskeho tyranovi z 5. storočia p.n.l.: "*.. Tyran by sa tiež mal snažiť vedieť, čo každý z jeho poddaných hovorí a čo robí a mal by zamestnávať špiónov... a načúvačov, ktorých Hiero zvyčajne posiela na rôzne miesta zábavy a lebo stretnutí, pretože strach z informátorov zabraňuje ľuďom hovoriť otvorene, a ak tak urobia, dajú sa ľahšie nájsť...*"<sup>1</sup> Hierovi špióni ako ich popisuje Aristoteles, profitovali zo "zavrhnutia hodnej praxe" na získanie tajných informácií: "... dali moc ženám v rodinách v nádeji že budú informovať proti svojim manželom, a... otrokom, aby mohli zradiť svojich pánov..."<sup>2</sup> A taktiež špióni boli nástrojmi tyrana na vykonanie starovekých "aktívnych opatrení": "...d'alším spôsobom tyrana je zasievať svár medzi občanov, priatelia sa majú rozhádať medzi sebou, ľudia s nadriadenými a bohatí jeden s druhým..."<sup>3</sup>

Zneužívanie špiónov sa nestratilo ani v moderných časoch. Joseph Fouche, francúzsky revolucionár, zodpovedný za

Zneužívanie špiónov  
v moderných časoch

masové popravy rojalistov, ktorý sa neskôr stal Napoleonovým ministrom polície, vytvoril policajnú organizáciu podľa želania svojho pána. Jej úlohou bolo sledovať všetkých občanov tak, aby Bonaparte vždy vedel vopred o potenciálnej nespokojnosti. Fouche vytvoril širokú špiónsku sieť, vrátane darebákov a zločincov, ktorým sľúbil imunitu za predošlé zločiny, ako aj nevinných občanov, ktorých skompromitoval a vydieral, aby mu slúžili. Používal klamstvá, dezinformácie, dvojité agentov, agentov provokatérov, vplyvových agentov, podvody, intrigy, korupciu a vraždy. Fouche sledoval potenciálnu rojalistickú opozíciu doma i v zahraničí. V útlaku opozície jeho režim vysoko prevyšoval "bývalý režim". Tajnými príkazmi dal zatknúť viac ľudí ako všetci ministri za vlády Ľudovíta XIV. aj Ľudoví-

<sup>1</sup> Aristoteles, Politika, kniha V, Kapitola XII

<sup>2</sup> ibid

<sup>3</sup> ibid

ta XV. Jeho nenávidené metódy práce sa ukázali ako účinné pri udržiavaní pokoja v ríši. Niekedy ho nazývajú aj architektom moderného policajného štátu. Jeho príklad nasledovali aj prekonávali mnohé krajiny v 19. a 20. storočí, najmä krajiny fašistické a komunistické.

Treba však povedať, že ani na strane "slobodného sveta" v studenej vojne nebola situácia celkom ružová. Pomerne skoro po založení CIA vo svojej zápalisto formulovanej správe pre prezidenta Eisenhowera z roku 1954 naliehala, že USA tvárou v tvár nepriateľovi sa musia *"naučiť rozvracať, sabotovať a ničiť nepriateľov dômyselnejšími" a "tvrdšími metódami, aké používajú protivníci."*<sup>4</sup> A naozaj sa snažili. Aktívne opatrenia mali rozsah od jemnejších až k veľmi tvrdým. Ako častý príklad tých prvých sa uvádza finančná pomoc, ktorú CIA poskytovala centristickým povojnovým politickým stranám v Taliansku a Francúzsku na vyrovnanie podobnej podpory Sovietskeho zväzu komunistickým stranám týchto krajín. CIA týmto pravdepodobne zachránila tieto krajiny pred uchopením moci komunistami, i keď nevyhnutnou cenou za to bolo narušenie princípu "demokracie", ktorá sa stala hračkou záujmov mocných. Medzi tvrdé tajné akcie patrí podpora prevratom alebo pokusom o zvrhnutie vlád v niektorých krajinách (kubánska Zátoka sviň alebo prevrat v Čile). Darilo sa dokonca i plánom na politické vraždy (najznámejší je plán na zavraždenie Fidela Castra). Charta CIA nezakazovala politické vraždy cudzích politikov až do roku 1976 a prezident Ford iste vedel čo robí, ak považoval takýto zákaz za potrebný.<sup>5</sup>

Zneužívanie špiónov  
"slobodného sveta"

Takáto špinavá história činností špiónov a tajných služieb v časoch dávno minulých i moderných a stále nové škandály musia zanechať zlý pocit v svedomí nových uchádzačov o toto povolanie a možno aj opakované otázky niektorých "starých" členov týchto služieb: "Som na správnom mieste?", "Je existencia tajných služieb oprávnená?", "Sú naozaj potrebné?", "Zlučujú sa s demokraciou?", "Čo vlastne je tajná služba?", "Čo robí?", "Je porušovanie ľudských práv a dôstojnosti v tejto práci nevyhnutné?", "Aké metódy sú používané oprávnené a za akých podmienok?"... Na druhej strane veľa príslušníkov tajných služieb je presvedčených, že robia správnu vec – napriek odsudku ich prostredia a napriek neschopnosti dôsledne brániť svoje stanoviská. V nasledujúcich kapitolách sa pokúsime poctivo odpovedať na uvedené otázky.

Časté otázky

<sup>4</sup> David L. Perry, Repugnant Philosophy: Ethics, Espionage, and Covert Action, Journal of Conflict Studies, Spring 1995

<sup>5</sup> Allan Swenson, Michael Benson, The Complete Idiot's Guide to the CIA, Alpha; ISBN 0028643968, 2002, s. 123

## 2. Prečo ich potrebujeme? – Morálne dôvody na existenciu tajných služieb

*Každý štát je spoločenstvo istého druhu a každé spoločenstvo sa zakladá s vyhlídkou na isté dobro pretože ľudia vždy konajú tak, aby získali to, čo považujú za dobré. Ale ak všetky spoločenstvá smerujú k nejakému dobru, štát alebo politické spoločenstvo, ktoré je z nich najvyššie, a ktoré zahrnuje všetko ostatné, smeruje k dobru vo vyššej miere ako ktorékoľvek iné, a to k dobru najvyššiemu.*

*Aristoteles<sup>6</sup>*

V minulej kapitole sme uviedli, že "nikto nemá rád špiónov a tajné služby". Nuž, ak ich teda nemá nikto rád, prečo potom štáty, dokonca i demokratické, ich majú? Jednoduchá, ale nedostatočná odpoveď by znela: "Pretože ich potrebujú". Nasledovali by ďalšie otázky: "Načo štáty potrebujú tajné služby?" "Môžu štáty existovať i bez nich?" "Nemôže ich nahradiť nejaká iná netajná inštitúcia, napríklad polícia?" "Je ich existencia zlučiteľná s demokraciou?" Budeme hľadať odpovede na tieto a podobné otázky v tejto kapitole a čiastočne aj v ďalších.

Cieľom štátu podľa Aristotela je "spoločné dobro" a šťastie jeho občanov. Vzhľadom na to, že štát sa usiluje uspokojiť potreby ľudí<sup>7</sup>, vytvára inštitúcie zodpovedné za plnenie týchto potrieb. Štát tak robí vždy, ak považuje za potrebné zasiahnuť na preklopenie rozdielu medzi existujúcou a želanou situáciou. Bezpečnosť občanov a zachovanie stability štátu voči vonkajším i vnútorným nepriateľom – ako i správne informácie na rozhodovanie – patrili vždy k základným potrebám spolu s potrebou stálych dodávok potravín, oblečenia a iných potrebných vecí. Takto vznikli armády, polícia i tajné služby. V ďalšej kapitole si povieme o rôznych druhoch a funkciách tajných služieb. Teraz ostane pri tom, že základná funkcia, cieľ a zmysel existencie tajných služieb je slúžiť "spoločnému dobru" poskytovaním informácií potrebných pre rozhodovanie vedenia štátu, ktoré sa nedajú získať iným spôsobom.

Spoločné dobro

Uvedme iba jeden starodávny príklad použitia špiónov v záujme "spoločného dobra", o ktorom píše Herodotos. Herodotos, nazývaný tiež "otec západnej histórie" píše o Deioceovi, prvom kráľovi árijských Médov, ktorí žili na území Perzie v 8. storočí p. n. l. Predtým než ho zvolili za kráľa, bol obľúbeným sudcom. Keď si Deioces upevnil svoje postavenie kráľa, pokračoval v presadzovaní spravodlivosti. Podľa Herodota

Použitie špiónov v záujme "spoločného dobra"

*po celej krajine, ktorej vládol, mal*

<sup>6</sup> Aristoteles, Politics: Book I, Chapter I

<sup>7</sup> Aristoteles, Politics: Book I, Chapter II

svoje oči a uši, a ak sa o niekom dozvedel, že koná nespravodlivo, poslal poňho a potrestal ho podľa závažnosti jeho previnenia.<sup>8</sup>" Samozrejme, že v dejinách je veľa príkladov zneužitia špiónov, ale hádam neexistuje nič v dejinách ľudstva, čo by sa nezneužilo. Povedzme, že "zmysel existencie" tajných služieb je naplnený keď slúžia účelu, pre ktorý boli vytvorené, to je pre "spoločné dobro". Ak neslúžia spoločnému dobru alebo slúžia dokonca proti nemu, sú zbytočné až kontraproduktívne a v niektorých prípadoch by bolo lepšie, keby vôbec neexistovali (ako Gestapo, alebo NKVD).

I tak musíme byť opatrní v našom hodnotení. Tajné služby slúžia spoločnému dobru službou štátu a často aj zlý štát je lepší pre spoločné dobro ako žiadny štát alebo anarchia. Starovekí Gréci verili, že rozdiel medzi životom v štáte a mimo štátu je rozdielom medzi "civilizovanými ľuďmi" a "barbarmi". Radi sa vzdali časti svojej osobnej slobody a poslúchali zákony štátu – dokonca i toho zlého – aby získali výhody, ktoré ponúka organizovaná spoločnosť na rozdiel od anarchistickej spoločnosti obmedzovanej hladom, chudobou, zločinnosťou, vojnami a neporiadkom... Podobne i "zlý" štát je lepší pre spoločné dobro, ako "veľmi zlý" štát. Ochrana v cárskom Rusku nebola príjemná služba, z dnešného pohľadu slúžila veľmi autoritárskemu režimu. Avšak bolševici zabili za prvé štyri mesiace po Októbrovej revolúcii (skutočný "revolučný teror" sa vtedy ešte nezačal) viac ľudí ako cársky režim za predošlých sto rokov.<sup>9</sup> Počet obetí sovietskej "ríše zla" počas 70 rokov existencie Sovietskeho zväzu bol približne 10 000krát vyšší ako počet obetí cárizmu. Takže dnes sa pozeráme na aktivity Ochrany proti revolucionárom s väčším porozumením.

Zlý štát lepší ako chaos

Xenofón písal o kráľovi Cyrusovi Veľkom, zjednotiteľovi iránskych kmeňov (médskeho a perzského) a zakladateľovi Perzskej ríše, že "získaval takzvané 'kráľove oči' a 'kráľove uši' takým spôsobom, že udeľoval počty a dával dary, pretože ak veľkoryso odmeňoval tých, ktorí mu podávali správy, o ktoré mal záujem, motivoval mnohých, aby si z použitia očí a uší na získanie informácií pre kráľa urobili živnosť pre svoj prospech"<sup>10</sup>. Vyzvedanie sa môže zdať ako nákladná záležitosť. Na druhej strane, skúsenosti dokazujú, že ak sa iba malá časť zhromaždených informácií využije v rozhodovacom procese, táto malá časť dokáže vyvážiť náklady na všetky zhromaždené informácie. Politika Cyrusa "preukázať veľké láskavosti výmenou za malé"<sup>11</sup> bola účinná pri získavaní informácií potrebných na udržanie stability jeho veľkej ríše.

Náklady verzus prínos

<sup>8</sup> Herodotos, Dejiny, Kniha I

<sup>9</sup> Stephane Courtois et al.: Čierna kniha komunizmu, AGORA Bratislava, 1999, s. 23

<sup>10</sup> Xenofón: Cyropaedia: The Life of Cyrus the Great, 8.2. 10

<sup>11</sup> Ibid, 8.2.12



Dobré informácie majú, samozrejme, zvláštnu úlohu a význam v čase vojny. Celé zväzky by sa dali písať o bitkách a vojnách, vyhraných vďaka dobre umiestnenému špiónovi, alebo o prehratých

Výzvedná činnosť počas vojny

kvôli nedostatku informácií. Jedna tajná informácia od Richarda Sorgeho (že Japonsko nemá v úmysle napadnúť Sovietsky zväz na Ďalekom východe) s najväčšou pravdepodobnosťou zachránila Moskvu pred nacistickou inváziou počas Druhej svetovej vojny. Poľská tajná služba sa týždeň pred napadnutím Poľska Nemeckom tajne zmocnila nacistického šifrovacieho stroja Enigma (ktorý odovzdala britskej tajnej službe) a tým získala pre Spojencov neoceniteľnú výhodu v priebehu Druhej svetovej vojny vďaka prístupu k vojenským tajomstvám nepriateľa. Enigma pomohla vyhrať veľa bitiek a niektorí sa odvažujú tvrdiť, že dokonca rozhodla vojnu v prospech Spojencov. Investícia do siete vyzvedačov sa v čase vojny vracia viacnásobne. A presne o tom píše čínsky generál Sun Tsu v prvej systematickej knihe, ktorá bola kedy napísaná o vojenskej stratégii (a špionáži), keď porovnáva náklady na vojnu a na vyzvedačov: "...ostať v nevedomosti o situácii nepriateľa iba preto, lebo človek sa zdráha vydať sto unci striebra na dary a platy (pre špiónov), je vrchol neľudskosti."<sup>12</sup> V niektorých situáciách je najvyšším dobrom prežitie.

V minulosti neexistovali všetky moderné štátne inštitúcie. Boli časy, kedy vojsko vykonávalo funkciu polície, a niekedy polícia (nie iba ona) vykonávala funkcie tajnej služby. Ale ako hovorí

Potreba špionáže v moderných časoch

Aristoteles, "každý nástroj je najlepší vtedy, ak sa vyrobí na jeden účel a nie na mnohé druhy použitia"<sup>13</sup>. Policajné jednotky vznikli v určitom momente moderných dejín vzhľadom na rozdielne potreby a úlohy ich práce v porovnaní s prácou a úlohami vojska. I keď špionáž prezývajú druhým najstarším povoláním, moderné tajné služby ako organizácie, ktoré poznáme dnes, vznikli iba na konci 19. a v priebehu 20. storočia. Nárast počtu tajných služieb bol enormný najmä po Druhej svetovej vojne, v čase rozsiahlej emancipácie civilných tajných služieb od štátnej polície, vojska alebo ministerstva zahraničných vecí. Stevan Dedijer, odborník na tajné služby z bývalej Juhoslávie píše: "Žijeme v čase spravodajskej revolúcie... od roku 1945 všetkých 180 suverénnych štátov sveta si vytvorilo národné bezpečnostné a spravodajské spoločenstvá."<sup>14</sup> A takisto treba povedať, že mať vlastnú tajnú službu sa stalo znakom suverenity krajiny. Takže prakticky všetky štáty sveta majú nejaký druh tajnej služby. Nebolo to tak vždy, nie všetky krajiny mali potrebu takejto služby (prípadne služieb) a budúcnosť môže pri-

<sup>12</sup> Sun Tsu, The Art of War, XIII, 2

<sup>13</sup> Aristoteles, Politika, Kniha I, Kapitola II

<sup>14</sup> Stevan Dedijer, Development & Intelligence 2003-2053, paper presented at the Infoforum Business Intelligence Conference, Zagreb, 25-26 September 2003

niest' isté zmeny. V súčasnosti však prakticky všetky štáty sveta pociťujú potrebu istého dobra, ktoré môžu poskytnúť tajné služby lepšie ako iné inštitúcie.

I tak ešte pretrvávajú pochybnosti, či sa také netransparentné organizácie ako sú tajné služby zlučujú s demokraciou. Demokracie vždy vnímali tajné služby s podozrením a snažili sa ich istým spôsobom potlačiť alebo až úplne zrušiť. Máme o tom dôkazy,

Vyzvedačstvo  
verzus demokracia  
v minulosti

ktoré siahajú až do starovekého Grécka v 5. storočí p.n.l. Perikles, otec aténskej demokracie, vo svojej slávnej reči na pohrebe prvých obetí vojny proti Sparte vysoko vyzdvihoval cnosti demokracie oproti iným nedemokratickým ústavám. Zdôraznil však tiež jednu "cnosť", ktorou sa Atény líšili od Sparty: "*nikdy nevyhostíme cudzinca a nezabraňujeme mu, aby videl a dozvedel sa čokoľvek tajné, čo by mu prinieslo zisk, ak by to odhalil nepriateľom.*"<sup>15</sup> Vidíme tu nezáujem Perikla o existenciu takej tajnej služby v Aténach, ktorá by bola protipólom neslávne známej tajnej služby Crypteia v Sparte.

Demokracie všeobecne sa učia pomaly z negatívnych výsledkov odmietnutia obáv o bezpečnosť ako i tajných služieb. Poznáme z dejín, že Sparta porazila Atény a demokraciu nahradila "vláda tridsiatich tyranov".

Demokracie sa  
učia pomaly

Neskôr demokraciu obnovili, ale demokratický etos zdegeneroval na egoizmus a nároky na práva bez zodpovednosti. Platón a Aristoteles sa snažili zvrátiť negatívny vývoj formulovaním podstaty "zlatých čias periklejských". Pokiaľ ide o bezpečnostné otázky, títo dvaja veľkí filozofi zaujímali stanoviská bližšie ku Sparte. Ich slovám sa však nevenovala dostatočná pozornosť a o pár rokov sa Grécko stalo ľahkou korisťou Macedónska, ktoré šikovne využilo svoju "piatu kolónu" v krajine na šírenie propagandy, oslabujúcej odpor obyvateľstva. Ďalšie závažné poučenia pochádzajú z USA – vedúceho demokratického štátu v moderných časoch. Spojené štáty počas svojej existencie dlho odmietali založiť tajnú službu ako nezlučiteľnú s demokraciou... až po Pearl Harbor. Dnes majú k dispozícii najväčšiu a najdrahšiu spravodajskú komunitu na svete. Praktický život ukazuje, že je stále veľká potreba, aby tajné služby v demokracii prispievali ku "spoločnému dobru."

Koncepciu "spoločného dobra" na štátnej úrovni nahradila v moderných časoch menej dokonalá koncepcia "národného záujmu". Táto koncepcia vyzdvihuje záujem o prežitie, bezpečnosť a ekonomický rast vlastnej krajiny v medzinárodnej konkurencii ako veľmi vysoký, ak nie najvyšší princíp. Politika národného záujmu je legitímnym a platným princípom v medzinárodných vzťahoch, pokiaľ neškodí legitímnym záujmom iných krajín. Je nepochybné, že tajné služby môžu byť veľmi účinné v procese formulácie a podpory národného záujmu ako

Národný záujem  
a medzinárodná  
bezpečnosť

aj pri obmedzovaní neprimeraného presadzovania národných záujmov inými krajinami. Mali by sme však rozmýšľať aj v širšom meradle. Svet je čoraz viac vzájomne prepojený. Príspevok tajnej služby jednej krajiny druhej krajine v rámci medzinárodnej spolupráce by sa mal chápať v duchu slov Stevana Dedijera: "Čo je dobré pre svet, malo by byť dobré aj pre môj národ."<sup>16</sup> Medzinárodné spoločenstvo potrebuje jedinečný príspevok každej tajnej služby. Žiadna krajina by nemala pôsobiť ako medzera v systéme medzinárodnej spolupráce. Všetky krajiny by sa mali snažiť nielen prijímať medzinárodnú bezpečnosť, ale k nej aj prispievať.

Táto kapitola nemá ambície preskúmať vyčerpávajúcim spôsobom to, čo sľúbila v podtitulku: Morálne dôvody na existenciu tajných služieb. Mnohých ľudí môže však znepokojovať jeden vážny problém. Tým je otázka, či vyzvedačstvo sa zlučuje s náboženským svetonázorom. Nato nepoznám lepšiu odpoveď ako citát z Biblie: "*Pán povedal Mojžišovi, pošli tých mužov (vyzvedačov), nech sa prezvedia o krajine...*"<sup>17</sup> Ak existuje Boží pokyn na vyzvedačstvo, značí to, že ono nemôže byť zlé vo všetkých prípadoch.

Vyzvedačstvo verzus náboženstvo
---------------------------------------

Zakončíme konštatovaním, že vlády vo všeobecnosti potrebujú tajné služby, pokiaľ existujú iné vlády, teroristické, zločinecké a podobné skupiny ako aj nebezpeční jednotlivci, ktorých skrytým zámerom je poškodiť "spoločné dobro" občanov štátu. Potreba práce tajných služieb nekončí pri nedokonalosti vlády alebo tajnej služby (nikto nie je dokonalý), pokiaľ jeden z nich (prípadne obaja) sa nestanú skutočným zlom.

---

<sup>15</sup> Thucydides, *The Peloponnesian War*, Book 2, Chapter 34

<sup>16</sup> Stevan Dedijer, *The World Jumper*, p. 300, Zagreb 2000

<sup>17</sup> Biblia, Kniha Numeri, 13, 1-2

### 3. Kto sú? Čo robia?

Pošli tých mužov, nech sa prezvedia o krajine...

Biblia, Kniha Numeri, 13, 2

Čo je tajná služba? Encyclopedia Britannica definuje "tajnú službu" ako "vládnú službu tajného charakteru". Prvý atribút naznačuje, že je podriadená výkonnej moci a druhý, že jadro jej činnosti je utajené.

Definícia  
"tajnej služby"

Tajné služby majú veľa druhov a funkcií, niekedy sa tieto prekrývajú. O tajných službách sa napísalo veľa kníh a preto sa zameriame viac na našu tému a na to, čo s ňou súvisí. Nebudeme sa zaoberať "mimovládnyimi službami tajného charakteru" – ako priemyselnou alebo obchodnou špionážou – ktoré nepokrýva definícia v Encyclopedii Britannica.

V dejinách staroveku a stredoveku sa vyskytuje veľa špiónov, nachádzame tam však iba zárodočné formy dnešných zložitých organizácií, ktoré systematicky zbierajú, zhromažďujú, spracovávajú a distribuujú spravodajské informácie. Xenofón napísal o špiónoch kráľa Cyrusa: " *Ak si niekto myslí, že kráľ si vybral jedného človeka, aby bol jeho 'okom', tak sa mýli... kráľ načúva každému, kto tvrdí, že počul alebo videl niečo pozoruhodné.*"<sup>18</sup> Môžeme síce povedať, že Cyrus mal systém vyzvedáčov, moderné tajné služby však majú atribúty, ktoré nemali vtedy obdobu. Jedným z nich je špecializácia. Vyzvedanie v časoch kráľa Cyrusa bolo úzko napojené na poštovú službu, ktorú založil. Perzský model tejto služby napodobňovali viaceré Eurázijské ríše od staroveku po stredovek. Vyzvedačstvo bolo často dôležitejšou úlohou poštovej služby ako samotné doručovanie poštových zásielok. Jej úlohou bolo informovať vládcu o lojalite štátnych zamestnancov, o intrigách, náladách obyvateľstva, ale tiež o zámeroch cudzích konkurentov. Bagdadský kalif Al-Mansúr (754-775) prehlasoval, že jeho trón stojí na štyroch pilieroch a jeho moc na štyroch osobách: " *... na poctivom sudcovi, energickom veliteľovi polície, dôveryhodnom ministrovi financií a lojálnom poštmajstrovi, ktorý ma o všetkom pravdivo informuje.*"<sup>19</sup>

Nejasná  
špecializácia  
v minulosti

Bolo treba, aby v tejto oblasti nastal istý vývoj. Nasledovala európska renesancia s posunom smerom k modernosti, k vzniku národných štátov s novými protichodnými ideológiami a konfliktmi národných záujmov.

Národné štáty  
a diplomacia

Diplomacia sa stala inštitúciou a vyzvedanie v krajinách hostiteľa bolo jej významnou črtou. Protiopatrením bolo zakladanie "Čiernych komôr" pri trónoch európskych monarchov na tajnú

<sup>18</sup> Xenophon, Cyropaedia - The Life of Cyrus The Great, 8. 2. 11

<sup>19</sup> Janusz Piekalkiewicz, William M. Henhoeffler and Gerald L. Lienbenau. World History of Espionage: Agents, Systems, Operations. Privately published, 1998

kontrolu diplomatickej pošty a zisťovanie potenciálnych nekalých úmyslov iných mocností. Keď sa začala diplomatická pošta šifrovať, zamestnávali dešifrantov. Táto činnosť nebola inštitucionálne zakotvená. Iné prostriedky na získavanie informácií neboli systematické, boli náhodné, vychádzajúce z osobných rozhodnutí vladárov alebo ich štátnych tajomníkov. Neexistovalo získavanie informácií ako špecializovaná činnosť personálne oddelená od výkonu moci.<sup>20</sup>

Podobná situácia bola i pri získavaní vojenských a námorných informácií. Rozvoj domáceho spravodajstva však urýchlila Francúzska revolúcia. Už spomínaný porevolučný minister polície

Postupná  
inštitucionalizácia

Joseph Fouche zorganizoval štát ovládaný tajnou políciou a strach z podobných revolúcií a anarchistických atentátov podnietil polície v iných štátoch, aby začali vytvárať siete informátorov, sledovať podozrivých a kontrolovať poštu. Tak sa činnosť tajnej polície inštitucionalizovala skôr ako iné oblasti získavania spravodajských informácií. Zo špeciálnych odvetví polície sa na prelome 19. a 20. storočia postupne vytvárali separátne a nezávislé tajné služby. Vývoj v rôznych krajinách prebiehal individuálne. V niektorých krajinách pochádzajú civilné služby z vojenského spravodajstva ako v prípade britskej MI5 a MI6. Ako sme už uviedli, obdobie po Druhej svetovej vojne bol čas kulminácie procesu oddeľovania civilných tajných služieb od štátnej polície, armády alebo diplomacie, hlavné bremeno sledovania "národnej bezpečnosti" sa stalo ich zodpovednosťou.

Vývoj v  
20. storočí

Novozaložené tajné služby operovali neformálnym utajeným spôsobom, nebrzdené reštriktívnym mandátom alebo legislatívou, a užívali nesmierne veľkú operačnú autonómiu. To sa zmenilo schválením prvého zákona o právomociach a mandátoch tajných služieb, keď na základe tohto Zákona o národnej bezpečnosti v r. 1947 v USA vznikla CIA a iné americké organizácie zamerané na spravodajskú činnosť. Zákon umožnil koordináciu pri určovaní spravodajských potrieb a umožnil prezidentovi USA, ako predsedovi Národnej bezpečnostnej rady kontrolovať celý proces získavania spravodajských informácií.<sup>21</sup> Ďalší míľnik v dejinách tajných služieb v 20. storočí takisto pochádza z USA, kde Senát i Snemovňa reprezentantov vytvorili stále výbory na kontrolu spravodajských služieb v rokoch 1976 a 1977 vzhľadom na aféru Watergate a niekoľko iných škandálov.<sup>22</sup> Legislatívny základ ako aj parlamentná kontro-

<sup>20</sup> Michael Herman, *Intelligence Power in Peace and War*. Royal Institute of International Affairs, Cambridge, UK, 2004, 6<sup>th</sup> edition, ISBN 0 521 56636, p. 13

<sup>21</sup> Mark. M. Lowenthal, *Intelligence: From Secrets to Policy*, CQ Press; 2<sup>nd</sup> edition, 2003, ISBN: 1568027591, pp. 18-19

<sup>22</sup> Ibid. p. 21

la tajných služieb sa stali vyžadovaným štandardom v demokratickom svete, i keď ešte nie je vo všetkých krajinách.

Teraz by bolo vhodné miesto pre poznámku o rozdieloch medzi prácou tajnej služby a polície v oblasti trestných činov, čo je oblasť, ktorá je najviac spoločná pre obe inštitúcie. Existujú však rozdiely v záujmových osobách a cieľoch ako aj v časovaní. Tajné služ-

Rozdiely medzi  
políciou a  
spravodajskou  
službou

by zvyčajne pôsobia proti "závažným trestným činom" alebo "trestným činom, ktoré podryvajú základ štátu"; od polície sa očakáva pôsobenie proti akémukoľvek trestnému činu. Polícia, na rozdiel od tajných služieb, je však horšie vybavená napríklad na zisťovanie aktivít príslušníkov cudzích spravodajských služieb alebo tajných teroristických buniek. Primárnym cieľom tajnej služby je narušenie týchto aktivít, cieľom polície je ich zadokumentovanie a odovzdanie justícii. Čas práce tajných služieb je predovšetkým predtým, než sa niečo nekalého udeje. Mohli by sme takmer povedať, že tajná služby má ten "luxus" pracovať na hrozbách už v ich počiatocnom štádiu plánovania. Ak sa ešte nestal nejaký trestný čin, polícia nemá legálnu príčinu začať vyšetrovanie. Polícia nastupuje, až keď sa niečo stane. Iný rozdiel medzi tajnými službami a policajnými orgánmi je však tiež v metodike. Tajné služby obyčajne pracujú v širšom a hlbšom meradle s agentmi, i keď sa k tejto metóde blíži policajná kriminálna spravodajská služba. Pokým inštinktom polície je zatknúť člena teroristickej skupiny, inštinktom tajnej služby je pokúsiť sa ho získať k spolupráci a preniknúť hlbšie do tejto skupiny s jeho pomocou.

Postupná špecializácia a emancipácia tajných služieb pokračovala v priebehu 20. storočia. Ako už bolo uvedené, prakticky všetky krajiny sveta si do súčasnosti vytvorili národnobezpečnostné a spravodajské komunity. Tajné služby sú rôzne. Jedným hľadiskom ich rozdelenia je, či získavajú spravodajské informácie v materskej krajine alebo v zahraničí. Podľa toho ich označujeme ako služby vnútorného spravodajstva a služby zahraničného spravodajstva. Väčšina krajín má tieto služby v oddelených organizáciách, niektoré krajiny majú obidva typy pod jednou strechou (napríklad Holandsko, Slovinsko, Slovensko, Bosna a Hercegovina). Niektoré štáty nemajú zahraničnú spravodajskú službu. Služby vnútorného spravodajstva v niektorých krajinách zotrávajú súčasťou polície (napríklad v Rakúsku, Francúzsku, Švajčiarsku, Nórsku, atď.) a majú aj niektoré špeciálne policajné právomoci. Moderným štandardom je, že vnútorné bezpečnostné služby nemajú represívne a vyšetrovacie právomoci, hoci existujú služby, ktoré sú úplne oddelené od polície a majú ich (Poľsko, Rumunsko, štáty býv. ZSSR, USA)<sup>23</sup>.

Zahraničné a  
vnútorné služby

<sup>23</sup> Inšpirácia pre klasifikáciu a charakteristiku z: Petr Zeman, "Spravodajská činnosť a spravodajské služby, Základní fakta a teze", semináře pro štátní správu ČR, 2004 (nepublikované).

Ďalej sa služby delia podľa oblasti činnosti na vojenské a civilné. Vojenské služby sa zaoberajú domácimi a zahraničnými záležitosťami súvisiacimi s vojenskou obranou štátu, niekedy v spoločnej službe, niekedy v rozdelených organizáciách. Civilné služby pokrývajú okrem vojenských záležitostí všetko ostatné. Pokým civilné služby sú vo väčšine prípadov inštitúciami "sui generis", vojenské služby sú súčasťou ministerstiev obrany. Existujú iné, veľmi úzko špecializované "rezortné" tajné služby, ako FINCEN na ministerstve financií USA, založené s cieľom vysledovať nelegálne finančné toky. Veľké štáty tiež zakladajú nezávislé organizácie, ktoré sa zaoberajú technickým získavaním (predovšetkým komunikačné a elektronické spravodajstvo) civilných i vojenských informácií (ako NSA a NRO v USA, alebo GCHQ vo Veľkej Británii)<sup>24</sup>. Mohli by sme takto pokračovať dlhšie, to by však nesúviselo priamo s našou témou.

Ďalšia špecializácia

Objasníme si niektoré základné pojmy, ktoré sa niekedy používajú veľmi voľne, niekedy rôzne v rôznych kultúrach a niekedy tak dochádza k zmätkom v porozumení nášho remesla. Začnime krátkym objasnením rozdielu medzi "spravodajskou informáciou" a "informáciou". Spravodajská informácia je tým najpodstatnejším cieľom úsilia všetkých druhov tajných služieb a predsa nie je jednotný názor na jej definíciu. Existujú viaceré definície, všetky sa zhodujú v tom, že spravodajská informácia je informácia, ale nie všetky informácie sú spravodajské. I tak sa dá podstata rozdielu medzi týmito dvomi pojmami vyjadriť takto: "spravodajská informácia je taký druh informácie, ktorá: 1) sa dá ťažko získať a/alebo je chránená; 2) je potrebná pre rozhodovací proces vlády." Obidve podmienky musia byť splnené naraz. Niektoré informácie môže chrániť cudzia vláda, iné teroristická skupina alebo skupina organizovaného zločinu, prípadne niekto iný. Nemusia byť vždy chránené, ale môžu sa dať ťažko získať – ako napríklad informácie o podrobnostiach pobrežia vzdialenej ostrovnej krajiny určenej na inváziu. I to najlepšie chránené štátne tajomstvo inej krajiny nie je "spravodajskou informáciou", ak nemá význam pre rozhodovací proces vlády krajiny, ktorá vyzvedá. Nepôjdeme tu ďalej do hĺbky a nebudeme analyzovať definície, ktoré poskytujú iné interpretácie. Faktom ostáva, a často na to zabúdajú i samotní príslušníci spravodajských služieb, že na jednej strane nemajú získať informácie, ale spravodajské informácie a na strane druhej, že nie každá tajná informácia je zároveň aj spravodajskou informáciou, ak ich vláda ju nemá ako použiť.

Definícia spravodajskej informácie

---

<sup>24</sup> ibid

Prejdime teraz k termínu "špionáž" vo vzťahu k získaniu "informácii" a "spravodajských informácií". Špionáž je krádež informácií chránených zákonom iného štátu (to značí špeciálneho druhu spravodajských informácií). Takáto krádež je porušením zákonov dotyčnej inej krajiny<sup>25</sup>. Je to zločin, ktorý sa v danej krajine často trestá smrťou (hoci má legislatívnu podporu v krajine vykonávajúcej špionáž). Ak by daná krajina nemala zákon proti takejto krádeži informácií, nebola by to špionáž<sup>26</sup>. Každá informácia získaná špionážou je spravodajskou informáciou, ak ju môže vláda využiť. Nie každá spravodajská informácia je chránená zákonom, a preto jej získanie nemusí byť špionáž. Môže to znieť paradoxne, ale je veľa služieb zahraničného spravodajstva, najmä služieb menších štátov, ktoré pravdepodobne nikdy nevykonávali špionáž. Preto termín "spravodajský dôstojník" je dnes vo väčšine prípadov oveľa vhodnejšie pomenovanie príslušníkov spravodajských služieb, ako termín "špión".

Špionáž

Vnútorne spravodajské služby zvyčajne nepracujú v zahraničí a preto sotva vykonávajú nejakú špionáž. Čo môžu robiť a čo by mali robiť je protišpionáž, (kontrarozviedka). Ak definujeme špionáž ako krádež tajomstiev cudzích vlád, tak protišpionáž sa definuje ako kradnutie relevantných tajomstiev nepriateľskej tajnej služby<sup>27</sup>. Služby zahraničného alebo vnútorného spravodajstva môžu vykonávať tieto činnosti doma i v zahraničí. Nie je cieľom tejto práce zaoberať sa problémami terminológie. Pár slov k tomu však nezaškodí. Vnútorne spravodajské služby sa často populárne nazývajú kontrarozviedne alebo dokonca protišpionážne služby. Treba však povedať, že ich tradičná činnosť čeliť aktivitám nepriateľských služieb je dnes menšou súčasťou ich práce. Dnes majú plné ruky tzv. nových výziev, ako boj s terorizmom, závažným organizovaným zločinom, atď.

Kontrarozviedka

Stevan Dedijer zvykol hovoriť, že "*špionáž odumiera*". On sám bol veľkým prívržencom spravodajskej činnosti, ale poukazoval na to, že "špionážne techniky" používané v minulosti, najmä počas studenej vojny, sa stávajú nevhodnými a zastaralými. Ilustroval svoje presvedčenie príkladom: "*Jeden z rozhodujúcich momentov vo vzťahoch medzi USA a ZSSR v minulosti súvisel s výsledkami žatvy v ZSSR. Pred 30 až 40 rokmi museli nasadiť tajných agentov, aby ukradli dokumenty týkajúce sa žatvy. Dnes to nie je potrebné, pretože satelitné fotografie dokážu celkom presne poskytnúť odhady výsledkov žatvy.*"<sup>28</sup> Satelitné fotografie nepredstavujú porušenie zákonov cudzej krajiny, získanie

Špionáž  
odumiera

<sup>25</sup> William R. Johnson, *Thwarting Enemies At Home and Abroad: How to Be a Counterintelligence Officer*, Stone trail, I., 1987, ISBN 093212304X

<sup>26</sup> ibid

<sup>27</sup> ibid

<sup>28</sup> Stevan Dedijer, *The World Jumper*, p. 304, Zagreb, 2000



špióna na jej ministerstve však áno. Tú istú tajnú informáciu možno niekedy získať metódou spravodajskou i špionážnou. Prioritu má však vždy spravodajská činnosť.

Tajné služby už nie sú tým, čo bývali kedysi. Sú oveľa organizovanejšie, oveľa špecializovanejšie, oveľa kontrolovanjšie. Ich ciele, a do istej miery ich metódy, sa zmenili. Klasická špionáž, ako ju pozná verejnosť, upadá, nie každý deň je však slnečný a žiadne leto netrvá večne. Časy darebáckych štátov s ich nekalými úmyslami sa ešte neskončili. Podobne ako armády, ktoré cvičia v nádeji, že nikdy nebudú musieť bojovať, tak i spravodajské služby by si mali zachovať potenciál na výkon špionáže, ktorú, dúfajme, nebudú musieť nikdy použiť. Práca proti novým výzvam je však prinajmenej tak nebezpečná a vzrušujúca ako klasická špionáž a vyžaduje si primeranú schopnosť a odvahu.

## 4. Nie sú také, aké bývali – nové výzvy a nový vývoj

*Mali sme v zlých krajinách dobrých ľudí,  
ktorí pre nás riskovali život...*

*John Le Carré<sup>29</sup>*

Predchádzajúcu kapitolu sme ukončili konštatovaním, že tajné služby už nie sú tým, čím bývali. I keď vždy v minulosti v práci tajných služieb prebiehal nejaký vývoj, zmeny v posledných dvadsiatich rokoch boli extrémne rýchle. Boli natoľko rýchle, že zastihli tajné služby nepripravené, a tieto majú ešte stále problémy týmto zmenám sa prispôbiť. Zmeny, výzvy a vývoj predstavovali predovšetkým: koniec studenej vojny, rast organizovaného zločinu podrývajúceho základy štátov, rast uvedomenia si ľudských práv, technická a informačná revolúcia, šírenie terorizmu a medzinárodná spolupráca. Tieto faktory pôsobili takmer súčasne a vytvorili niekedy protichodné tlaky. Dali by sa o tom písať knihy a pár bolo i napísaných.

Studená vojna bola svetovou vojnou, bola to vojna ideí a ideológií, a v neposlednom rade to bola do veľkej miery vojna tajných služieb. Odčerpávala väčšinu ľudských zdrojov, času a peňazí vnútorných i zahraničných služieb na oboch stranách ideologického rozhrania. Jej náhly koniec a zmena z bipolárneho na multipolárny svet spôsobili krízu identity tajných služieb a ich *raison d'être* na oboch stranách. Ilúzia "konečne bezpečného sveta" mala za následok reštrikcie tajných služieb v oblasti financií, personálu i právomocí. Niektoré hlasy úplne vážne volali dokonca po zrušení tajných služieb.<sup>30</sup> Vývoj po ukončení studenej vojny nebol však rovnaký na oboch stranách. Reforma spravodajských služieb na Západe, ktorá bola výsledkom serióznej analýzy bez unáhlenia, smerovala k realizácii demokratickej kontroly prostredníctvom zvýšeného dohľadu, obmedzujúc potenciál na zneužitie rozdelením spravodajských služieb podľa ich špecifického poslania, pri vytvorení systému rovnováhy kontrol a zodpovedností.<sup>31</sup> Reforma spravodajských služieb v postkomunistických krajinách s rovnakým cieľom však bola oveľa zložitejšia.

Koniec studenej vojny

Reforma spravodajských služieb v postkomunistických krajinách všeobecne a obzvlášť v Strednej a Východnej Európe sa presadzovala v atmosfére podozrievavosti voči nástupníckym organizáciám, v čase politickej a sociálnej nestability, v tieni iných "dôležitejších"

Reformy v postkomunistických krajinách

<sup>29</sup> John Le Carré, *The Secret Pilgrim*, s. 1

<sup>30</sup> Podrobnosti a odkazy v: Petr Zeman, *Zpravodajské služby po 11. září (Úvod)*, 1/2002, *Obrana a strategie*, Brno, Česká republika

<sup>31</sup> Larry L. Watts, *Intelligence Reform in Europe's Emerging Democracies*, *Studies in Intelligence – Journal of the American Intelligence Professional*, Vol. 48, No. 1, 2004

reforiem, s menšou pozornosťou vlád a s nedostatkom nezávislých a kvalifikovaných odborníkov. Akákoľvek kontinuita štruktúry alebo personálu sa stala horúcou kontroverznou témou a vyvolávala obvinenia médií, ktoré tvrdili, že sa "nič nezmenilo".<sup>32</sup> Všetky postkomunistické domáce bezpečnostné služby redukovali počty svojich príslušníkov, ktoré boli príliš vysoké v nových podmienkach. Prakticky všetky sa snažili obmedziť vplyv "bývalých príslušníkov", ich prepúšťaním v prospech "nových", "demokratických", "čistých". A akoby nestačili iba tlaky médií, ako uvádza Larry L. Watts, poradca rumunskej vlády pre otázky spravodajských služieb, "nabádania NATO a iných západných inštitúcií sa často nesprávne vysvetľovali ako volanie po odstránení *všetkých* skúsených príslušníkov, zatiaľ čo ich obavy sa týkali jednotlivcov, ktorí sa dopustili porušovania ľudských práv alebo pôsobili v operáciách proti NATO, prípadne mali pochybnú lojalitu, vzhľadom na to, že by mali manipulovať s tajnými informáciami NATO."<sup>33</sup>

Rôzne služby, ktoré sa ocitli medzi dvomi kameňmi novej "politickéj korektnosti" a zachovania operatívnej účinnosti, dosahovali rôzny pomer medzi "bývalými" a novými príslušníkmi. Larry L. Watts uvádza: "Česko-slovensko po roku 1990 preukázalo najväčšiu dynamiku v personálnej politike, zredukovaním počtu bývalých príslušníkov ŠtB zo 14% v domácej službe v roku 1991 na 4% v roku 1993... Rumunsko znížilo počet príslušníkov bývalej Securitate v SRI zo 60% v roku 1990 na 36% v roku 1994 a potom pod 20% v roku 1999. Do roku 2003 zamestnávalo iba 15% príslušníkov bývalého bezpečnostného aparátu. V poľskej službe väčšinu 90tych rokov dominovali bývalí príslušníci SB, ich počet klesol na 50% iba v roku 1998..."<sup>34</sup> Okrem východonemeckej STASI, ktorá prestala existovať, iba služby baltských krajín prijali takzvané "nulové riešenie" (žiadni "bývalí") a neskôr Slovensko v roku 2004. Bezpochyby veľa spravodajských talentov a "perál" sa stratilo pri "nulovom riešení" – pretože dobrý spravodajský dôstojník je ako vzácna perla. Rastie veľa rokov a nie každá perlorodka vytvorí perlu. Larry L. Watts to komentuje tak, že "tieto technologicky zaostané služby so slabými zdrojmi ... stratili svoje pomerné výhody v oblasti ľudských spravodajských zdrojov (HUMINT)... pretože výmena všetkého personálu nevyhnutne ničí túto schopnosť v krátko a strednodobom výhľade..."<sup>35</sup> V neposlednom rade nové vedenia niektorých "očistených" služieb s prekvapením zistili na základe veľmi hmatateľných skúseností, že deliaca čiara medzi "dobrými" a "zlými" nevedie jednoznačne medzi "bývalými" a "novými" príslušníkmi, ale je v srdci každého človeka.

Problém s "bývalými"
-------------------------

---

<sup>32</sup> ibid

<sup>33</sup> ibid

<sup>34</sup> ibid

<sup>35</sup> ibid

Keď sa jeden zabehaný systém mení na druhý, zvyčajne v prechodnom štádiu je obdobie chaosu. Koniec studenej vojny v postkomunistických krajinách otvoril Pandorinu skrinku. Niektoré staré zamrazené problémy sa roztopili a začali zapáchať. Obnovili sa národnostné etnické a menšinové problémy, národné a politické napätia zničili Sovietsky zväz, Juhosláviu a Česko-Slovensko. Zánik štátov, politická a ekonomická transformácia, náhla liberalizácia (napríklad uvoľnenie hraničných kontrol), ako aj nedostatok akýchkoľvek uznávaných autorít priniesli nestabilitu, ktorá zrodila "nový fenomén" organizovaného zločinu so svojimi najrôznejšími prejavmi. Organizovaný zločin, známy dovtedy v Európe iba vo svojej talianskej forme, prekvapil celý kontinent. Veľmi rýchlo nadobudol medzinárodné dimenzie a obzvlášť v rodiaciach sa demokraciách začal prenikať až do základov štátu. Ľudia v postkomunistických krajinách začali veriť, že to je integrálna súčasť demokracie a voľného trhu. Zločin a bezpečnosť sa dostali na prvé miesta obáv ľudí v prieskumoch verejnej mienky.

Rast organizovaného zločinu

Náprava nebola zrejmá. Legislatíva na Východe i Západe naďalej okresávala právomoci tajných služieb ako reakciu na excesy studenej vojny. Parlamentné zhromaždenie Rady Európy vydalo v roku 1999 Odporúčanie 1403, ktorého duch je oveľa znepokojúcejší ako obsah: "... Zhromaždenie sa obáva, že vnútorné bezpečnostné služby členských krajín často kladú záujem o to, čo vnímajú ako vec národnej bezpečnosti a prospech ich krajiny, pred rešpektovanie práv jednotlivca... existuje veľké riziko zneužitia právomoci a porušenia ľudských práv.. táto situácia je potenciálne nebezpečná...službám vnútorného spravodajstva by nemalo byť povolené angažovať sa v boji proti organizovanému zločinu, s výnimkou veľmi špecifických prípadov, keď organizovaný zločin predstavuje jasné nebezpečenstvo pre slobodný poriadok demokratického štátu."<sup>36</sup> Tento dokument, ktorý je príkladom myslenia tých čias, ilustruje atmosféru, v ktorej museli tajné služby pracovať. Niektoré služby podľahli podobným tlakom. Vedenie CIA v roku 1996 zakázalo svojim operatívcom verbovať bez jednoznačného povolenia osoby, ktoré "spáchali závažný trestný alebo iný zavrhnutiahodný čin." Vysvetľovalo sa to tak, že operatívce nemôže pracovať s človekom, ktorého "by ste si nepozvali domov na večeru."<sup>37</sup> Nuž, tento krok určite nepodporil boj proti organizovanému zločinu (a terorizmu).

Rast uvedomenia si ľudských práv

Ďalším aspektom bola technická a informačná revolúcia v 80tych a 90tych rokoch. Kapacity mikroprocesorov rástli exponenciálne, ich ceny prudko klesali, mobilné telefóny a Internet sa šírili

Technická a informačná revolúcia

<sup>36</sup> Recommendation of the Parliamentary Assembly of Council of Europe 1402 (1999) Control of internal security services in Council of Europe member states, Official Gazette of the Council of Europe – April 1999

<sup>37</sup> Podrobnosti a odkazy v: Petr Zeman, Zpravodajské služby po 11. září

ako potopa. Technika dokázala získavať viac informácií za menej peňazí. To nemohlo neovplyvniť spravodajskú komunitu. Úloha analytických útvarov tajných služieb s vysokovýkonnými počítačmi a rozsiahlymi databázami rástla spolu s úlohou technického získavania spravodajských informácií (SIGINT). Bruce D. Berkowitz a Allan E. Goodman vyjadrili nálady spravodajskej komunity ovládanej technikou v knihe, ktorá nenechala veľa priestoru pre klasické získavanie spravodajských informácií z ľudských zdrojov: *"...Od konca studenej vojny, klesla podpora verejnosti pre výdavky na národnú bezpečnosť. Koncom 90tych rokov táto podpora klesla na najnižší bod od konca Druhej svetovej vojny. Takže, ak aj požiadavky na spravodajské informácie významne stúpajú, Spojené štáty nebudú môcť na túto činnosť vydať viac peňazí. Práve naopak: je oveľa pravdepodobnejšie, že spravodajská komunita bude musieť i naďalej počítať s menšími rozpočtami. Ak sa má s tým vyrovnáť, musí sa naučiť ako účinnejšie plánovať, riadiť a získavať techniku – hlavne informačnú technológiu.... Peniaze určené na personál blednú pred množstvom financií potrebných na hardware... Úspech spravodajskej komunity bude závisieť predovšetkým na tom, ako dokáže vyvíjať, získavať a ovládať technológiu v infoveku."*<sup>38</sup> Analytici a technici sa stali šľachtou a hrdinami spravodajských služieb, operatívci boli na ústupe.

Tento faktor spolu s predtým uvedenými faktormi iba znásobil prirodzené starnutie a byrokratizáciu existujúcich služieb, ktoré sa stále viac začínali vyhýbať rizikám. Terorizmus medzitým naberal na

Rast terorizmu

sile, ale varovné hlasy, ktoré žiadali obnovu schopnosti získavania spravodajských informácií z ľudských zdrojov, nebolo počuť. Reuel Marc Gerecht, bývalý dôstojník Operačného direktorátu CIA v kritickom článku, publikovanom pár dní pred 11. septembrom 2001, cituje bývalého popredného pracovníka odboru CIA pre Blízky východ: *"CIA pravdepodobne nemá ani jedného riadne kvalifikovaného človeka s kultúrnym zázemím z Blízkeho východu, ktorý by bol ochoten hrať autentického muslimského fundamentalistu a byť ochoten stráviť dlhá léta svojho života v horách Afghánistanu a jíst tam hnusné jedlo a žít tam bez žen. Proboha, väčšina našich ľudí žije na príjemných mestských predmestiach ve státě Virginia. My prostě tyhle věci neděláme."*<sup>39</sup> A k tomu iný mladý príslušník CIA: *"Operace, jejichž součástí by musel být průměrný způsob života, se prostě nekonají."*<sup>40</sup> Operatívci sa oddali pasivite a pohodlnému životu. A takto ich prichytil útok z 11. septembra 2001.

<sup>38</sup> Bruce D. Berkowitz and Allan E. Goodman, Best Truth – Intelligence in the Information Age, University Press, 2000, ISBN 0-300-08011-5, pp.24-25

<sup>39</sup> Reuel Marc Gerecht, The Counterterrorist Myth, The Atlantic Monthly, July/August 2001; citované v: Petr Zeman, Zpravodajské služby po 11. září

<sup>40</sup> ibid

Väčšina toho, čo sa stalo potom, je dobre známa. Tajné služby a získavanie informácií z ľudských zdrojov sa dočkali rehabilitácie zo strany verejnosti, rozpočty a personál mnohých služieb sa zvýšili a v niektorých prípadoch sa rozšírili aj ich právomoci. Zakladali sa výbory, písali sa správy, brali sa ponaučenia, robili sa štrukturálne reformy a personálne presuny. Otázka reforiem a presunov nie je však jednoduchá. Petr Zeman, bývalý riaditeľ českej spravodajskej služby to vyjadril veľmi výstižne: *"Zpravodajské služby jsou velmi specifické organizace, paradigmatu jejich činnosti jsou odvozena z tzv. principu nezbytné znalosti (need to know) a vyvážená rovnováha řídicích činností, toku informací a provozních aktivit špatně snáší pronikavější vnější zásahy... Stroj na produkci informací se snadno poláme... Náprava špatně fungujících mechanismu se však spíše dosáhne cestou systémových, ale rozměrem menších a středních evolučních změn... Nejvýznamnější potenciál změny se skrývá ve změně vnitřní kultury služeb, kultury více riskující a více založené na reálném výkonu..."*<sup>41</sup>

Reformy po  
11. 9. 2001

Uvedme jeden aspekt, ktorý sa začal javiť v inom svetle po 11. septembri. Je to princíp nevyhnutného poznania, "need to know", ktorý ostával po dlhý čas "posvätnou kravou" spravodajských organizácií. Niekoľko najpálčivejších položiek v zozname premárnených príležitostí na odhalenie teroristického útoku z 11. septembra v Správe Komisie pre 11.9. sa začína slovami: *"CIA neinformovala FBI, že..."*<sup>42</sup> Princíp "need to know" sa príliš zakorenil počas studenej vojny, keď bolo málo agentov, často boli veľmi špecializovaní a neveriteľne citliví.<sup>43</sup> Tento princíp platí aj v súčasnosti, avšak tých, ktorí "potrebujú vedieť" je oveľa viac v prípade boja proti terorizmu ako v prípade špionáže. Neinformovať v rozumnej a potrebnej miere, od prípadu k prípadu, iné odbory tajnej služby, iné služby domáce či zahraničné a iné inštitúcie môže priniesť obvinenia zo straty ľudských životov, napriek tomu, že takéto delenie sa o informácie môže byť v rozpore s inštinktmí spravodajských dôstojníkov.

Rast spolupráce  
medzi inštitúciami

Uvedené udalosti predstavovali výraznú podporu rozvoju medzinárodnej spolupráce tajných služieb. Nie že by takéto spolupráca predtým neexistovala. Pravidelná spolupráca tajných služieb v Európe sa začala na konci studenej vojny Bernským klubom, pokračovala Stredoeurópskou konferenciou, a nedávno Konferenciou juhovýchodnej Európy. V súčasnosti však spolupráca prebieha i mimo týchto fór a obzvlášť v oblasti boja proti terorizmu sa každý signál vymieňa i

Rast medzinárodnej  
spolupráce

<sup>41</sup> Petr Zeman, Zpravodajské služby po 11. září

<sup>42</sup> The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on terrorist Attacks Upon the United States (Authorized Edition), by National Commission on terrorist Attacks, Publisher: W. W. Norton & Company 2004, ISBN: 0393326713, k.k. 355-356

<sup>43</sup> Bruce Berkowitz, Spying in the Post-September 11 World, Hoover Digest, 2003, No.4

medzi niekedy veľmi nepravdepodobnými partnermi. Vytvorilo sa však i niekoľko navzájom si konkurujúcich štruktúr na "koordináciu" protiteroristického úsilia rôznych druhov organizácií (spravodajských, policajných a iných) nie na základe potreby, ale na základe politiky a prestíže, ktoré majú len malý alebo žiadny praktický význam.

V priebehu posledných dvadsiatich rokov tajné služby prešli nesmierne rýchlymi zmenami. Prekonali krízu identity a význam získavania spravodajských informácií z ľudských zdrojov bol do určitej miery rehabilitovaný v očiach verejnosti. I tak však pretrváva nenávisť k metódam, ktoré majú tieto služby historicky vo svojom arzenáli, ako aj podozrievavosť voči ich potenciálnemu zneužitiu proti ľudským právam. To však bude námet ďalšej kapitoly.

## 5. Skončia špióni po smrti v pekle? – Prostriedky a metódy tajných služieb

*"... tí čo robili dobre, budú  
vzkriesení pre život a tí, čo páchali zlo,  
budú vzkriesení na odsúdenie..."*  
*Biblia, Ján 5, 29*

Prostriedky a metódy z arzenálu tajných služieb nie sú ľúbivé. Profesia "plášťa a dýky" počas histórie pracovala s lžami, legendami, dezinformáciami, manipuláciami, odpočúvaním, sledovaním, korupciou, vydieraním, falošnými vlajkami, krádežami, provokáciami, aktívnymi opatreniami a dokonca i vraždami. Ako sa vyrovnávame s týmto dedičstvom? Stále ešte uplatňujeme tieto prostriedky a metódy? Nuž, pravdu povediac áno, nie však všetky, nie vždy, nie v tej istej miere a nie s nadšením.

Xenofón nám zachoval diskusiu medzi Sokratom a Euthydemom o tom, aké vlastnosti by mal mať dobrý občan. Sokrates tvrdí, že iba spravodlivý a cnostný život je naozaj šťastný. Euthydemus

Morálne dilemy  
"dobrého občana"

zasa prehlasuje, že spravodlivosť a bezúhonnosť dobrého občana je nezlučiteľná s lžou, klamstvom, šikanovaním a zotročovaním ľudí narodených v slobode, atď. Sokrates však presvedčuje Euthydemu svojím typickým spôsobom: "*...čo ak by človek mal chorého syna, ktorý by potreboval liek, ktorý však dieťa odmieta, a otec by použil klamstvo a podal mu liek s nejakou pochúťkou? ...Predpokladajme, že máte priateľa, ktorý podľahol depresii a vy máte strach, že si chce vziať život, a ukradnete mu nôž? .. Keby generál demoralizovaného vojska si vymyslel správu, že prichádzajú posily a vďaka tomuto klamnému vyhláseniu by oživil odvahu svojich vojakov? ... Alebo ak použije vojnovú loď a oklame nepriateľa počas vojny s ním? ...Ak sa generálovi podarí zotročiť nespravodlivý, zlý a nepriateľský štát, máme povedať, že urobil zle?"<sup>44</sup> Euthydemus musel súhlasiť, že sú (výnimočné) situácie, v ktorých je možné, klamať, podvádzat', kraďnúť, dobývať a stále ostať dobrým otcom, priateľom, občanom a človekom.*

Tajné služby nie sú jedinou profesiou, ktorá takmer bežne robí veci, ktoré sú ťažko prijateľné v súkromnom občianskom živote. Investigatívni novinári sa vydávajú za niekoho iného, aby si

Morálne dilemy v  
iných povolaniach

získali dôveru vládneho úradníka, ktorého podozrievajú z korupcie. Obhajcovia spochybňujú dôveryhodnosť svedkov obžaloby dokonca i vtedy, keď vedia, že svedok hovorí o obžalova-

<sup>44</sup> Xenophon, The Memorabilia, Book IV



nom pravdu.<sup>45</sup> Policajti, vojaci, podnikatelia, diplomati, lekári, atď. majú tiež svoje vlastné morálne dilemy. Existujú zamestnania a situácie, v ktorých je potrebné častejšie ako zvyčajne vybrať si medzi dvomi morálnymi princípmi, ktoré sa nedajú aplikovať súčasne. Väčšina z nás by súhlasila, že môžu byť legitímne výnimky z inak platných morálnych pravidiel.<sup>46</sup>

Nie však každý. Napríklad Immanuel Kant pokladal všetky lži za zlé. Pre neho bolo kategorickým imperatívom "neluhať". Jedna z Kantových definícií kategorického imperatívu je: *"Konaj len podľa tých životných maxím, pri ktorých môžeš zároveň chcieť, aby sa stali všeobecným zákonom."*<sup>47</sup> Prišiel k záveru, že povolenie klamať v jednom prípade znamená povolenie luhať kedykoľvek. Kant neakceptoval špecifickejšie maximy ako: *"Budem klamať aby som zachránil život nevinného človeka."*<sup>48</sup> Presne tento argument použil proti nemu francúzsky filozof Benjamin Constant, ktorý si vybral príklad predpokladanej "povinnosti" povedať pravdu vrahovi, ktorý prenasleduje svoju obeť a pýta sa na jej úkryt. Na prekvapenie a nevôľu mnohých svojich prívržencov Kant odpovedal, že *"každý človek nemá iba právo, ale tú najprísnejšiu povinnosť pravdivosti výpovedí, ktorým sa nemôže vyhnúť, či už poškodí seba alebo iných... výnimky ničia univerzálnosť, na základe ktorej samotnej sa nazývajú princípmi."*<sup>49</sup>

Kategorický  
imperatív

Myslím si, že pri všetkej úcte k I. Kantovi by väčšina ľudí s ním nesúhlasila a želala si, aby osoby v podobnej situácii klamali v súlade so zdravým rozumom. *"Luhaj, aby si zachránil život nevinného človeka"* by mohol tak naplniť definíciu Kantovho kategorického imperatívu. Poučením z Kanta je, že sa máme snažiť konať v kritickej situácii tak, ako by sme si želali, aby konali všetci ostatní ľudia v takej situácii. Buďme však spravodliví ku Kantovi, ktorý v tomto prípade bol otrokom vlastnej kategorizácie, a uveďme, že v tej istej eseji naznačuje možnosť inej reakcie v situácii, keď ide o blaho štátu: *"Zachrániť štát pred nebezpečenstvom je bezpodmienečná povinnosť, zachrániť jednotlivca je iba podmienená povinnosť..."*<sup>50</sup> Toto sa tajné služby snažia robiť tvárou v tvár zločincom alebo darebáckym štátom, hoci niekedy použijú klamstvá, legendy a dezinformácie. Ak je možné dosiahnuť cieľ bez týchto prostriedkov, pravda má vždy prioritu. Každopádne, hoci tajné služby nie sú povinné povedať pravdu zločincom, sú povinné hovoriť pravdu svojej vláde.

Povinnosť  
voči štátu

<sup>45</sup> David L. Perry, Repugnant Philosophy: Ethics, Espionage, and Covert Action, Journal of Conflict Studies, Spring 1995

<sup>46</sup> ibid

<sup>47</sup> Immanuel Kant, Fundamental Principles of the Metaphysics of Morals, First Section

<sup>48</sup> Right Conduct – Theories and Application, 2<sup>nd</sup> edition, edited by Michael D. Bayles and Kenneth Henley, Random House, New York, 1989, ISBN 0-394-38060-6, p. 64

<sup>49</sup> Immanuel Kant, On a Supposed Right to tell Lies from Benevolent Motives, essay published originally in Rosenkranz, vol. vii, Berlin 1797, p. 295, found on <http://oll.libertyfund.org/>

<sup>50</sup> Ibid, II. On the Saying "Necessity Has No Law"

Ako bolo uvedené vyššie, tajné služby sa vyznačujú tým, že pracujú s agentmi. Znova sa môžeme konfrontovať s I. Kantom, ktorý venoval interakcii s inými ľuďmi významnú pozornosť. Na základe premisy, že ľudia, na rozdiel od iracionálnych bytostí, sú "účelom samým o sebe" a každý ľudský život je nesmierne cenný, je potrebné *"prístupovať k ľudskému rozmeru v každom prípade, či už vo vlastnej osobe alebo v inej osobe, vždy ako k účelu a nikdy iba ako prostriedku."*<sup>51</sup> Ľudská dôstojnosť je bezpodmienečná hodnota. V tomto prípade sa s Kantom sporiť nebudeme. Z toho pre tajné služby a ich riadiacich dôstojníkov vyplýva poučenie, že by vždy mali pristupovať k svojim agentom s plným rešpektom k ich ľudskej dôstojnosti. Mohli by sme povedať, že by sa mali k nim správať ako k dôverným priateľom, i keď nie vždy dokonale. A nielen to. Riadiaci dôstojníci by ich nemali "využívať iba ako prostriedky", ale pracovať s nimi na požadovaných úlohách s ich plným súhlasom. Je to o zdieľaných cieľoch. Toto je ideál a tiež tu sa začínajú problémy.

Imperatív ľudskej  
dôstojnosti

To, čo sme tu uviedli o agentoch, takmer automaticky vylučuje akékoľvek nútenie k spolupráci, vydieranie, klamstvá, podvody, a operácie pod cudzou vlajkou. Možno mať však viaceré výhrady voči ideálu skutočného plného súhlasu so spoluprácou. Takýto súhlas by si vyžadoval, aby agent bol v plnom rozsahu informovaný o operácii, v ktorej je nasadený, čo nie je vždy možné v podmienkach práce tajných služieb. Toto platí ešte viac, ak agent pochádza z kriminálneho alebo inak pochybného prostredia. Preto sa niekedy súhlas s prostriedkami a cieľmi spravodajskej operácie zakladá iba na dôvere agenta v jeho riadiaceho dôstojníka. Tento súhlas je často hypotetický, založený na predpoklade súhlasu agenta v prípade, že by o operácii vedel všetko. Toto však kladie nesmierne požiadavky na integritu riadiaceho dôstojníka, na jeho schopnosti rozpracovávať, verbovať a riadiť svojho agenta. Nedokonalý ale prijateľný súhlas v nedokonalom svete môže byť založený na menej šľachetnej ale zato účinnej motivácii: na peniazoch, túžbe po dobrodružstve, pomste, atď. V tomto zmysle väčšina zákonov o tajných službách chápe a akceptuje "dobrovoľnú spoluprácu" a nenecháva veľa priestoru na pružnejšiu aplikáciu.

"Dobrovoľná  
spolupráca"

Špeciálnym zložitým a citlivým problémom je práca s agentmi pochádzajúcimi z kriminálneho prostredia. Práca s takýmito agentmi je takmer "nevyhnutnosťou" pre služby, ktoré čelia novým výzvam. Motiváciou týchto agentov je však často dosiahnutie imunity za predošlé alebo budúce zločiny. Tajné služby zvyčajne nemávajú legislatívne dané právomoci poskytnúť im takúto imunitu. Mali by to dať jasne najavo svojim agentom a neživiť v nich falošné a nebezpečné nádeje. Napriek

Agent  
kriminálnik

tomu, tajné služby nemusia hlásiť niektoré predošlé trestné činy, o ktorých vedia, ak je vo výhľade možnosť závažného spravodajského zisku. I. Kant to, podľa všetkého<sup>52</sup>, toleruje, ak sa tak činí v záujme štátu a "*predovšetkým za predpokladu, že nie je vinný zo zločinu proti štátu*". Tajné služby však nesmú tolerovať svojvoľné závažné trestné činy, spáchané agentom v čase, keď bol pod ich kontrolou. To môže mať nedozerané následky a vrhnúť nepriaznivé svetlo na službu, napríklad v prípade, že by sa agent neskôr obhajoval spoluzodpovednosťou služby. V prípade svojvoľných závažných trestných činov nie možné agenta ochraňovať (čo je inak jedno z najsvätejších pravidiel spravodajskej činnosti) a pravdepodobne je najlepšie spoluprácu okamžite prerušiť.

To samozrejme neplatí o kriminálnych činoch hlásených vopred a spáchaných pod kontrolou služby, napríklad na získanie viac spravodajských informácií alebo na posilnenie alebo zvýšenie postavenia agenta v hierarchii zločineckej organizácie. To je však možné iba ak zákon stanovuje takúto možnosť, zvyčajne s predchádzajúcim súhlasom súdneho orgánu a v rozsahu a za podmienok stanovených týmto orgánom. Zvyčajnou podmienkou je, že kriminálny čin by sa spáchal i tak z iniciatívy zločincov, či už s účasťou alebo bez účasti agenta. Iným druhom podobných operácií sú tzv. "sting operations", pri ktorých polícia alebo tajné služby vytvoria príležitosť kriminálnikom spáchať kriminálny čin s cieľom získať dôkazy (polícia) alebo získať spravodajské informácie o ich moduse operandi. Tieto operácie majú široký rozsah, od veľmi jednoduchých (napr. vydávať sa za dieťa na Internete s cieľom odhaliť pedofilov) až po veľmi závažné a zložité (napr. predstavovať skupinu organizovaného zločinu, ktorá je ochotná predať zbrane teroristom). "Sting operations" sú veľmi silné ale zároveň aj nebezpečné zbrane. Najdôležitejšie je neiniciovat' zločin, a nevyprovokovať jeho vykonanie osobou, ktorá by ho za normálnych okolností nespáchala.

To, čo platí o rešpektovaní ľudskej dôstojnosti agentov, platí rovnako aj o osobách, proti ktorým tajné služby pracujú, napriek tomu, že sa o nich predpokladá, že sú to zlí ľudia. To v normálnych a zákonných podmienkach vylučuje mučenie alebo vraždy. Príslušník spravodajskej služby má mať ľudské porozumenie pre nepriateľa. Skúsení vedúci pracovníci tajných služieb vedia, že uchádzači, ktorých pre prácu v spravodajskej službe motivuje nenávisť k cieľovým osobám, nebývajú dobrými spravodajskými dôstojníkmi. Takýto príslušník spravodajskej služby, ktorý je motivovaný nenávisťou, uprednostňuje oveľa tvrdšie a neprimerané opatrenia voči protivníkovi.

“Sting”  
operácie

Rešpekt voči  
nepriateľom

<sup>51</sup> Immanuel Kant, *Fundamental Principles of the Metaphysics of Morals*, Second Section

<sup>52</sup> I. Kant, *On a Supposed Right to Tell Lies from Benevolent Motives*, II. *On the Saying "Necessity Has No Law"*

Takýto príslušník nie je schopný sa vcítiť do postavenia protivníka, pozerá sa na svet jeho očami a nakoniec sa k nemu účinne priblížiť. Správny postoj spravodajského dôstojníka k rozpracovaným osobám by sa mal podobáť na postoj Mahathama Gandhiho, ktorý povedal: *"Chcem milovať dokonca i diabla, avšak nenávidieť diabolstvo."* Rešpekt, či dokonca láska k nepriateľovi neznamena pasivitu voči nemu. Richard Levie Srdce a Saladin bojovali proti sebe s plným nasadením, ale vzájomne sa nesmierne rešpektovali.

Povedzme si niečo aj o aktívnych opatreniach. Tieto normálne nepatria do arzenálu malých demokratických služieb. Nemajú na to zvyčajne zákonné ustanovenia. Je však dobré o nich vedieť, pretože ich používajú veľmoci a krajiny so zlými vládami. Aktívne opatrenia sú utajované operácie s cieľom ovplyvniť politický vývoj v inej krajine takým spôsobom, aby nebolo možné vypátrať pôvod podnetu. Aktívne opatrenia nie sú typickými operáciami zahraničných spravodajských služieb, i keď tieto sú na túto činnosť najlepšie vybavené a preto občas dostanú požiadavku na vykonanie takejto akcie. Môžu sa konať v prospech dobra i zla. Uplatnime Kantovu podporu poslušnosti zákonom<sup>53</sup> v plnej miere v prípade aktívnych opatrení. Tieto často prinášajú zmiešané alebo nepredvídateľné výsledky alebo sa aj úplne obrátia voči svojmu pôvodcovi. Dobrým príkladom je puč, "úspešne" zorganizovaný CIA v r. 1953, ktorým sa dostal k moci šach Reza Pahlavi. Skutočnosť, že jeho moc a legitimita bola dosadená zo zahraničia, podnecovala antiamerický kontext islamskej revolúcie v Iráne o 26 rokov a s horkosťou si na to podnes spomína veľa Iráncov. A nezabudnime, že V. I. Lenina poslali Nemci počas prvej svetovej vojny tajne do Petrohradu v zapečatenom vagóne, aby revolúciou paralyzoval ruskú armádu. Urobil však oveľa viac. Pri niesol revolúciu do mnohých krajín (vrátane Pruska) a takmer paralyzoval celý svet.

Aktívne opatrenia

Teraz je vhodné miesto na príbeh o osobe, ktorá nebola spravodajským dôstojníkom, ale mala do činenia s tajnými službami viacerými spôsobmi. Volala sa Zdenka Schelingová a bola skromnou mladou mníškou v Bratislave. Keď komunisti začali prenasledovanie náboženstva v Československu, mnohých veriacich uväznili a mučili. Niektorých priviezli na ošetrovanie do nemocnice, kde Zdenka pracovala. Sestra Zdenka pomohla utiecť kňazovi, nespravodlivo obvinenému zo "špionáže". Podľa starostlivo pripraveného plánu ponúkla čaj s uspávacím práškom policajtovi, ktorý strážil pred nemocničnou izbou a kňaz prostredníctvom siete spolupracovníkov, ktorú zorganizovala, utiekol do zahraničia. Neskôr sa snažila pomôcť šiestim klerikom – tiež obvineným zo "špionáže" – utiecť z väzenia pomocou siete svojich priateľov a i s pomocou podplácania. Tu však padla do pasce, nastraženej na ňu Štátnou bezpečnosťou. Od súdili ju do väzenia, pravidelne ju bili a mučili a nakoniec na následky takéhoto zaobchádzania

Kontext rozhoduje o morálke činov

zomrela. Sestra Zdenka ako aj Štátna bezpečnosť používali klamstvo, podvod, korupciu a tajné siete, čo sú prostriedky a metódy tajných služieb. Sestra Zdenka ich používala pre dobro, ŠtB pre zlo. Sestra Zdenka ich používala primerane, ŠtB neprimerane. Oni ju nenávideli, ona sa za nich modlila. Neskoršia história ŠtB odsúdila. Život sestry Zdenky podrobne preskúmala katolícka cirkev a v roku 2003 ju pápež Ján Pavol II. prehlásil za blahoslavenú. Mohla by byť dobrým príkladom pre spravodajských dôstojníkov.

Na záver jedna jednoduchá ale užitočná rada ako sa správať. Predstavme si, že jedného dňa budú všetky podrobnosti našich činov na prvých stránkach novín. Ak aj potom by sme boli schopní pozrieť sa do očí našich žien a detí, tak by to malo byť v poriadku.

---

<sup>53</sup> Ibid.I.

## 6. Ako riešiť dilemy? – Aplikácia teórie spravodlivej vojny na spravodajskú činnosť

*Inter arma silent leges...*  
(Počas vojny zákony mlčia)

Cicero

V predošlej kapitole sme sa zaoberali Kantovou morálkou z hľadiska "mierovej" a "civilnej" etiky. Tajné služby však často musia viesť vojny – teda spravodajské vojny: proti terorizmu, proti proliferácii zbraní, proti organizovanému zločinu, proti drogám, proti ilegálnej migrácii... Vojny majú svoje vlastné morálne dilemy, s ktorými nie je ľahké sa vysporiadať, dokonca ani pre I. Kanta, ktorého názory na túto otázku nie sú jednoznačné. Kant hovorí: "Rozhodnúť, čo vo vojnách predstavuje právo, je ten najťažší problém... je veľmi ťažké čo i len formulovať koncepciu takéhoto práva."<sup>54</sup> Musíme hľadať niekde inde a najlepšie je hádam vypožičať si na to teóriu spravodlivej vojny, používanej vojakmi.

Teória spravodlivej vojny je sústava morálnych pravidiel a kritérií pre rozhodnutie ísť do vojny (jus ad bellum) a pre spôsob vedenia vojny (jus in bello). Svätý Augustín v 5. storočí n. l. sa vo všeobecnosti považuje za otca tejto teórie. Kodifikoval ju Sv. Tomáš Akvinský v 13. storočí a potom sa táto teória v nasledujúcich storočiach dopĺňala, upresňovala a rozvíjala. I keď sa teória spravodlivej vojny spája s niektorými katolíckymi učencami, nie je to náboženské učenie, ale súčasť morálnej tradície, siahajúcej späť až k Platónovi a Aristotelovi, ktorá zdôrazňuje etický zreteľ v procese rozhodovania. V modernej dobe sa toto stalo najbežnejším – i keď iste nie dokonalým – kritériom posúdenia či určitú vojnu možno považovať za spravodlivú alebo nie.<sup>55</sup> Takisto sa uplatňuje pri opatreniach použitých proti asymetrickým hrozbám<sup>56</sup> a niektorí autori teoretických prác o spravodajskej činnosti ho aplikujú tiež na túto činnosť,<sup>57</sup> prípadne ho aspoň odporúčajú.<sup>58</sup>

Teória spravodlivej vojny

Prvú koncepciu teórie spravodlivej vojny vypracoval Sv. Augustín, biskup v Hippone ako reakciu na myšlienky Fausta, biskupa manichejskej cirkvi, ktorý neakceptoval, že činy ako zabitie človeka by mohli byť v súlade s božou vôľou. Augustín, ktorý poznal Fausta z čias, keď bol sám manichejcom, stanovil potrebné podmienky, podľa ktorých by vojna mohla byť spravodlivá: 1) musí byť schválená legitímnou

Rané princípy

<sup>54</sup> Immanuel Kant, *The Science of Right*, 57. Right during War

<sup>55</sup> vid' napr.: Michael Novak, *Was the War in Iraq Just*, Nexus, Vol. 9, 2004

<sup>56</sup> vid' napr.: Michael Novak, *Asymmetrical Warfare & Just war*, National Review Online, 10<sup>th</sup> February, 2003

<sup>57</sup> James A. Barry, *Covert Action Can Be Just*, Orbis 37 (Summer 1993), ISSN 0030-4387, Access No.

9308119568, s. 375-390

<sup>58</sup> Mark M. Lowenthal, *Intelligence: From Secrets to Policy*, CQ Press, 2<sup>nd</sup> ed., 2003, ISBN 1568027591, s. 215

autoritou; 2) musí mať spravodlivú príčinu; 3) musí mať oprávnený/spravodlivý zámer. Augustín použil na podporu svojich záverov náboženskú i svetskú argumentáciu.

Augustín v prvom prípade argumentuje, že zabitie je nesprávne ak je to osobné rozhodnutie: *"Vo svetle večného zákona, je nesprávne, ak niekto, kto nemá žiadne zákonné oprávnenie, zabije človeka..."*<sup>59</sup> Vládcovia náro-

Legitímna  
autorita

dov sú však zodpovední za spoločné dobro ľudí, zverených do ich starostlivosti, a iba oni majú právo robiť tie najzávažnejšie rozhodnutia ako to dosiahnuť. Napríklad ak musia čeliť vonkajšiemu nepriateľovi: *"Prirodzený poriadok, ktorý sa usiluje o mier ľudstva, stanovuje, že monarcha má mať právomoc ísť do vojny..."*<sup>60</sup> Toto bremeno a morálna zodpovednosť "obyčajných ľudí" je oveľa menšia. Ak sa panovník rozhodne, *"vojaci musia vykonávať svoje vojenské povinnosti v záujme mieru a bezpečnosti spoločnosti..."*<sup>61</sup> Morálna zodpovednosť obyčajných ľudí je oveľa menšia i v prípade, ak rozhodnutie panovníka nie je spravodlivé: *"Spravodlivý človek, nech slúži hoci aj pod zlým kráľom, má si plniť povinnosti, vyplývajúce z jeho postavenia v štáte, v boji na príkaz panovníka... kráľ môže vydať nespravodlivý rozkaz a vojak ostane nevinný, pretože v jeho postavení je poslušnosť povinnosťou..."*<sup>62</sup>

Vládcovia majú veľkú zodpovednosť, ich bohatstvo a sláva je zaslúžená vzhľadom na ich bremeno, prípadne na zodpovednosť, ktorá na nich padne v prípade zlyhania. Žiadny rozumný človek by im nemal

Neľahké  
rozhodovanie

závidieť toto bremeno často veľmi ťažkého rozhodovania. Niekedy musia rozhodnúť na základe znalosti faktov, ktoré sú pre ostatných nedostupné. V novembri 1940 britskí dešifranti získali text nemeckého rozkazu na zničenie mesta Coventry. Cieľom náletu bolo zlomiť odpor civilného obyvateľstva ničením nevojenských cieľov. Túto spravodajskú informáciu mal Churchill v rukách pár minút po Hitlerovom rozhodnutí. Ak by britský premiér dal Coventry evakuovať, ako si sám nesmierne želal, prezradil by nepriateľovi, že pozná jeho plány. Stratil by tak i do budúcnosti britskú výhodu schopnosti čítať nemecké vojenské šifry prostredníctvom ukoristeného dešifrovacieho stroja Enigma, o ktorom si Nemci mysleli, že je neprekonateľný. Churchill sa rozhodol Coventry nevarovať, okrem bežného poplachu pre hasičov a zdravotníkov. Nálet sa uskutočnil podľa plánu s ničivým výsledkom, zahynuli tisíce ľudí. Keď americký prezident F.D.Roosevelt neskôr diskutoval s poprednými predstaviteľmi britskej spravodajskej služby problém "vedieť príliš veľa", poznamenal: *"Vojna nás stále viac a viac núti hrať sa na Boha.. neviem, čo by som urobil..."*<sup>63</sup>

<sup>59</sup> St. Augustine, Contra Faustum, Book XXII, 70

<sup>60</sup> ibid, 75

<sup>61</sup> ibid

<sup>62</sup> St. Augustine, Contra Faustum, Book XXII, 75

<sup>63</sup> William Stevenson, A Man Called Intrepid, Harcourt, ISBN: 0151567956, 1976, s. 152-153

"Veľmi záleží na príčinách, pre ktoré ľudia idú do vojny,"<sup>64</sup> píše Sv. Augustín. Štát by mal začať vojnu iba pre spravodlivú príčinu. To je kľúčová otázka. Augustín a mnohí po ňom sa snažili

Spravodlivá príčina a oprávnený zámer

identifikovať príčiny, ktoré by mohli ospravedlniť vojnu. Vo všeobecnosti sa zhodujú na tom, že silu možno použiť iba na nápravu závažného verejného zla. Zoznam potenciálne spravodlivých príčin obsahuje: sebaobranu pred útokom zvonku; obranu iných pred takýmto útokom; ochranu nevinných pred brutálnym a agresívnym režimom; potrestanie tragických krívd, ktoré ostávajú nenapravené; atď. Obranná vojna si nevyžaduje zvláštne morálne zdôvodnenie, zatiaľ čo agresívna vojna potrebuje veľa dôvodov. Je mimo rámec tejto práce zaoberať sa týmto ďalej, akceptujme teda stanovisko Sv. Augustína, že "spravodlivá príčina" musí ísť ruka v ruke s "oprávneným zámerom" alebo "spravodlivým vnútorným rozpoložením".<sup>65</sup> Musí to byť (významné) "zdokonalenie dobra alebo vyhnutie sa zlu".<sup>66</sup> Jedna krajina môže mať "spravodlivú príčinu" napadnúť inú krajinu, ale skutočný zámer môže byť nespravodlivý, napríklad získať bohatstvo tejto krajiny.

Od 16. storočia sa k teórii spravodlivej vojny pridávali ďalšie kritériá: 4) vojna musí byť poslednou možnosťou po tom, ako sa seriózne použili a vyčerpali všetky mierové realistické alternatívy; 5) musí predstavovať

Neskoršie princípy

pomernú spravodlivosť, čo znamená, že i keď na všetkých stranách konfliktu sú pravdy i krivdy, na prekonanie prezumpcie proti použitiu sily musí nespravodlivosť utrpená jednou stranou významne prevážiť nespravodlivosť utrpенú druhou; 6) proporcionalita v tom význame, že dobro, ktoré sa má dosiahnuť, prevažuje nad očakávanými stratami spôsobenými vojnou; 7) pravdepodobnosť úspechu, aby cena vojny na ľuďoch a materiále nebola vydaná nadarmo;<sup>67</sup> a nakoniec 8) rozlišovanie a kontrola, čo znamená, že treba urobiť všetko možné opatrenia na eliminovanie sprievodných škôd a proces rozhodovania výkonu musí byť transparentný a overiteľný. Rôzni autori môžu zdôrazňovať mierne odlišné kritériá, alebo interpretovať isté kritériá iným spôsobom, ale je mimo rámec tejto práce zaoberať sa týmito rozdielmi.

Význam týchto kritérií pre tajné služby by mal byť jasný. Tajnej službe kladie úlohy jej vláda podľa predpísaného postupu. Vláda stanovuje strategické ciele podľa požiadaviek

Aplikácia princípu legitímnej právomoci

vnútornej bezpečnosti alebo vývoja zahraničnej politiky v rámci schválenej legislatívy. V praxi sa ukazuje, že vlády niekedy nie sú schopné formulovať to, čo potrebujú od tajných služieb. Tieto služby môžu byť nápomocné pri formulácii takýchto požiadaviek, pretože často lepšie

<sup>64</sup> St. Augustine, Contra Faustum, Book XXII, 75

<sup>65</sup> St. Augustine, Contra Faustum, Book XXII, 76

<sup>66</sup> St. Thomas Aquinas, Summa Theologica II-II, Question 40

<sup>67</sup> vid' napr.: [http://en.wikipedia.org/wiki/Just\\_war\\_theory](http://en.wikipedia.org/wiki/Just_war_theory)



poznajú situáciu v oblasti národnej bezpečnosti ako vláda. Navyiac, znalosti vlády o tom, na čo slúžia tajné služby, bývajú často obmedzené. Napriek tomu, mala by to byť práve vláda, ktorá vyhlasuje "spravodajskú vojnu" a nie služba. Je v najlepšom záujme tajnej služby toto žiadať a dostávať od vlády ciele na systematickom základe, alebo v prípade potreby ad hoc. Bolo by hlúpe, ak by tajná služba viedla spravodajskú vojnu (hodnú toho mena) bez oprávnenia vlády. Tajné služby by v žiadnom prípade nemali viesť svoje vlastné spravodajské vojny proti osobným nepriateľom, alebo, Boh uchovaj, proti inému štátnemu orgánu, ako je napríklad polícia či armáda.

Jednotliví členovia vlády môžu niekedy podľahnúť pokúšaniu pokúsiť sa stanoviť požiadavky, ktoré idú za rámec zákonných právomocí tajných služieb. Tieto môžu slúžiť osobným

Zneužitie legitímnej právomoci

alebo straníckym politickým cieľom, prípadne podporiť osobné obchodné záujmy a v takých prípadoch môžu od služby žiadať informácie najčastejšie neformálnym spôsobom. V takýchto prípadoch by tajná služba, či už ako organizácia alebo jednotlivci, mali jasne formulovať svoje námietky a v prípade nátlaku, žiadať jednoznačné písomné pokyny. Žiadna tajná služba si nemôže dovoliť, aby jej pripísali zodpovednosť za rozhodnutie začať súkromnú vojnu niekoho iného. Ak vláda formálne dá tajnej službe úlohu, aby sa zaangažovala do "nespravodlivej" spravodajskej vojny, hlavné bremeno zodpovednosti padá na túto vládu. Nie je povinnosťou tajných služieb posudzovať morálne príčiny a zámery pokynov od vedúcich osobností štátu. Majú zákonné právo postupovať podľa týchto inštrukcií. V mnohých prípadoch, keď jednotliví príslušníci služby majú námietky voči úlohám, uľahčia svojmu svedomiu jednoducho tým, že tieto úlohy poriadne nesplnia. Ak však požadovaná úloha predstavuje jednoznačné a závažné porušenie právneho štatútu služby, tajná služba by nemala vyhovieť. Sun Tsu napísal: "*Sú i také rozkazy panovníka, ktoré sa nesmú poslúchnuť.*"<sup>68</sup> Mala by byť možnosť predložiť tento problém na kontrolný výbor parlamentu a zároveň existuje možnosť rezignácie riaditeľa či vedenia služby. V súčasných spravodajských vojnách rezignácia sa netrestá smrťou. Rozhodnutie či rezignovať alebo nie však môže ovplyvňovať veľa faktorov, vrátane zváženia, či takéto gesto situáciu zlepší alebo zhorší.

Kritériá teórie spravodlivej vojny sa spoliehajú na zdravý rozum a uplatňujú sa na všetkých úrovniach rozhodovacieho procesu v tajných službách i mimo nich. Súčasná

Delegovanie legitímnej právomoci

legislatíva týkajúca sa tajných služieb definuje zodpovednosť jednotlivých zložiek a úrovní podľa charakteru spravodajských vojen a stretov. Vláda schvaľuje strategické ciele, riaditeľ a vyššie vedenie služby zvyčajne schvaľuje operačné a taktické ciele, stredné a nižšie vedúce

miesta schvaľujú jednotlivé ciele. Operácie tajnej služby na taktickej úrovni majú veľmi často dopad na strategickú úroveň, napr., opatrenia použité proti cudziemu diplomatovi majú potenciál narušiť vzťahy medzi oboma krajinami. Strategická úroveň je jednoznačnou sférou pôsobnosti vlády. Je povinnosťou riaditeľa tajnej služby v takýchto prípadoch požadovať schválenie od príslušných autorít a rešpektovať štátnu politiku v tejto oblasti.

Rovnakou metodikou, akou sa definujú a legitimizujú ciele tajných služieb, sa stanovujú aj metódy a prostriedky na dosiahnutie týchto cieľov. Miernejšie opatrenia schvaľuje vedenie na príslušnej úrovni, tvrdšie metódy schvaľuje riaditeľ, prípadne nezávislý sudca. Tvrdšie opatrenia sa majú uplatňovať podľa princípu poslednej možnosti až po vyčerpaní miernejších metód. Dostatočne účinné „mäkšie“ opatrenia majú vždy prednosť pred tvrdšími. V duchu princípu rozlišovania (či diskriminácie) by sa "vedľajším škodám", t.j. postihnutiu nevinných spolu s legitímnymi cieľmi, malo podľa možnosti zabrániť. Napríklad, odpočúvané telefonické hovory nevinnnej manželky kriminálnika by nemali byť zaznamenávané, rodinná kríza by nemala byť podnecovaná alebo zneužitá na získavanie informácií. Princípom kontroly (ktorý súvisí s rozlišovaním) sa zaoberá ďalšia kapitola. Uplatňovanie princípu pomernej spravodlivosti nie je príťažlivý pre vlády, ktoré príliš často očakávajú "politickú korektnosť". Niektoré vlády majú rady problémy čierne alebo biele a ony rozhodujú, ktorý je ktorý. Jedným problémom tajných služieb, ktoré preniknú k svojim cieľom a získajú lepšie porozumenie ich argumentácie, je, že keď podávajú hlásenie svojej vláde, sú podozrivé z tendencie nadfčať "nepriateľovi". Práve neutralita a objektívnosť sú však cnosťami tajných služieb, a nie politická lojálnosť.

Ďalšie kritériá

Najhoršia možná situácia, najmä v rozvíjajúcich sa demokraciách, môže nastať ak tajná služba zistí (ako vedľajší produkt inej operácie, napr. proti organizovanému zločinu) spravodajské informácie o korupcii vo svojej vlastnej vláde. V závislosti na konkrétnej situácii to môže vyvolať neuveriteľne zložitú dilemu a otvoriť Pandorinu skrinku hrôz. Medzi tieto dilemy patrí otázka mandátu rozpracovávať politické ciele, podávať hlásenia tým, ktorí sú podozriví z korupcie, čeliť obvineniam politickej zaujatosti v službe, možnosti politickej pomsty hrozíacej paralyzovať službu, atď. Ak je situácia naozaj beznádejná, tajné služby sa môžu uchýliť k rozvážnosti posledného uvedeného kritéria (pravdepodobnosť úspechu) a zachovať sa podľa rady Sun Tsua: *"Sú cesty, po ktorých nepôjdete, sú armády, ktoré nenapadnete, mestá, ktoré nebudete obliehať, postavenia, ktoré nebudete spochybňovať..."*<sup>69</sup>

Pravdepodobnosť úspechu

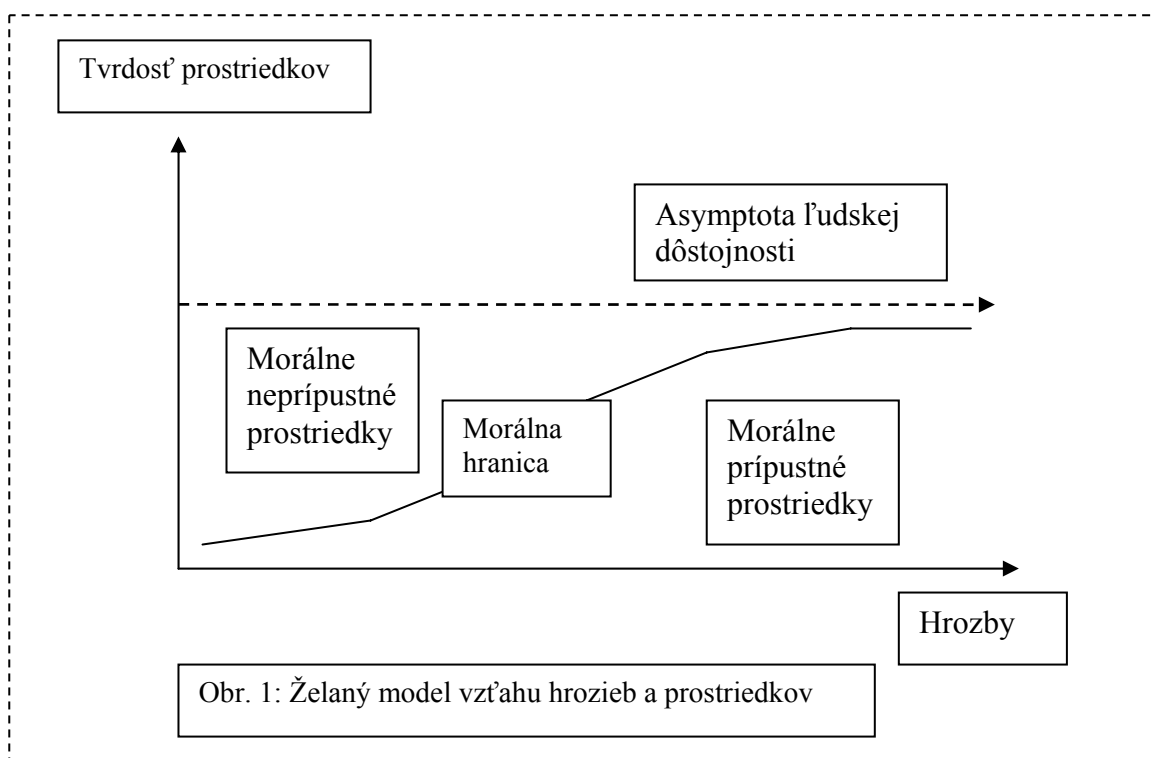
<sup>68</sup> Sun Tsu, The Art of War, VIII, 3

<sup>69</sup> Sun Tsu, The Art of War, VIII, 3

Povedzme si niečo o kritériu proporcionality, ktoré sa uplatňuje tiež pri vedení vojny (*jus in bello*) – skutočnej i spravodajskej. Proporcionalita je opäť prirodzenou požiadavkou zdravého rozumu. Nepôjdeme na vrabce s kanónmi. Pozrime si graf na obr. 1.<sup>70</sup> Horizontálna os predstavuje závažnosť ohrozenia štátu. Môžeme začať na ľavej strane osi s najmenšími hrozbami na medzinárodnej scéne, ako napríklad hrozba od vlády alebo tajnej služby spriateleneho štátu, cez väčšie hrozby v strednej časti, ako je napríklad hrozba pochádzajúca z deficitu demokracie v susednom štáte, až po skutočne závažné ohrozenia na pravej strane, ako otvorená hrozba vojny, mobilizácia a územné požiadavky tej istej krajiny. Zvislá os predstavuje tvrdosť prostriedkov použitých na boj s týmito hrozbami. Začína sa hľadaním v otvorených zdrojoch a zhromažďovaním údajov z rôznych registrov, pokračuje s kladením úloh existujúcej sieti agentov proti záujmovému cieľu a získavaním nových agentov s dobrým prístupom k tomuto cieľu, ako i používaním sledovania a odpočúvania. Končí sa, napríklad, oslovením vysoko postavenej osoby nepriateľa s kompromitujúcim materiálom v jednej a kufříkom peňazí v druhej ruke. Samozrejme, že by sa dalo uvažovať aj o drastickjších opatreniach, je tu však horizontálna asymptota vzťahujúca sa na narušenie ľudskej dôstojnosti, ktorú nechceme prekročiť – a v tomto bode sme k nej veľmi blízko. Krivka s označením "morálna hranica" udáva proporcionalitu medzi hrozbami a prostriedkami. Každý bod nad krivkou predstavuje použitie "morálne neprípustných prostriedkov" pre danú hrozbu a naopak. Napriek jednoduchosti tohto modelu vyskytujú sa komplikácie a elementárne chyby ako napríklad pokus o verbovanie príslušníka spriatelenej tajnej služby, čo je najistejší spôsob akým zničiť dôveru a spoluprácu medzi službami. I tak sme dali grafu názov "Želaný model", pretože neodráža realitu zlých čias.

---

<sup>70</sup> Jean M. Arrigo, *Military and Civilian Perspectives on the Ethics of Intelligence – Report on a Workshop at the Department of Philosophy, Claremont Graduate University, September 29, 2000, Fig. 1*



Realita zlých čias je lepšie vyjadrená v Obr. 2,<sup>71</sup> ktorý berie do úvahy zmenené vnímanie v časoch "najvyššieho nebezpečenstva", keď sú vážne ohrozené životy mnohých ľudí, či dokonca existencia štátu.

Proporcionalita  
v „zlých časoch“

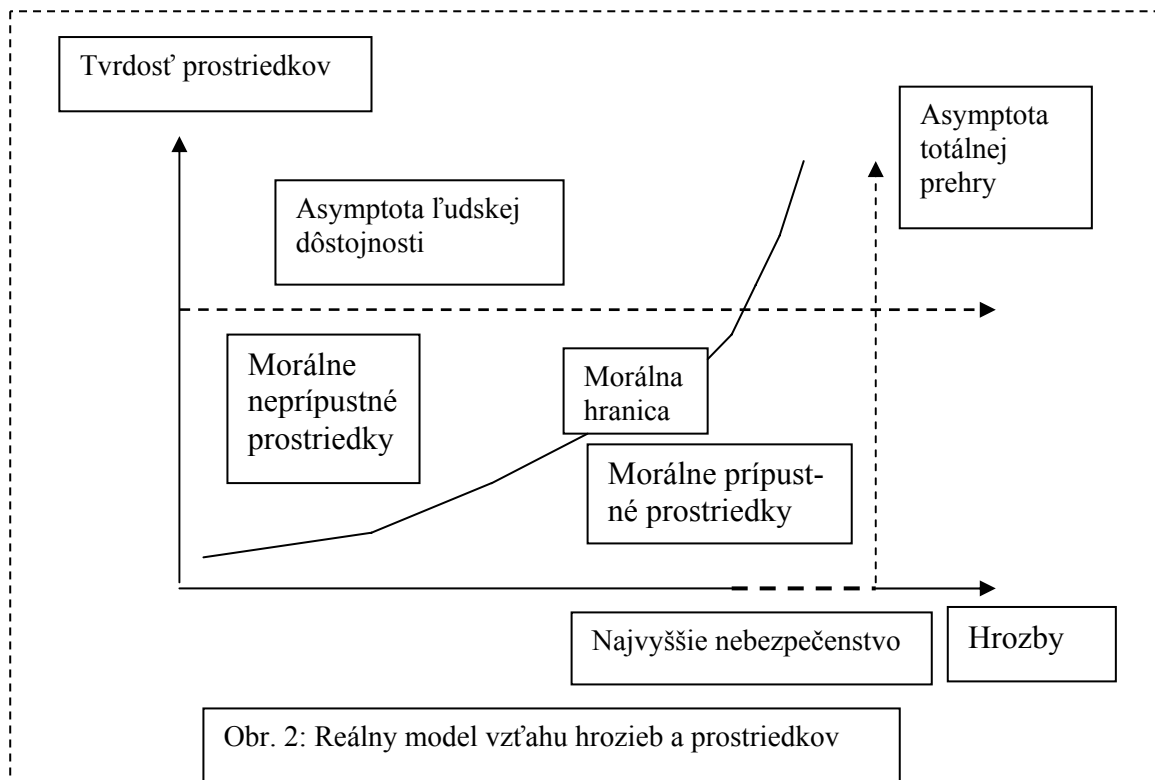
Armáda a tajná služba v takýchto situáciách ignorujú "mierovú legislatívu" a často majú v tomto podporu verejnosti. *Inter arma silent leges...* "Asymptota ľudskej dôstojnosti" nie je neporušiteľná, dochádza k mučeniu nepriateľských vojakov a vyzvedačov... čo dokonca do určitej miery môže byť aj morálne prípustné. Napriek tomu, ani vo vojne by sa brutalizácia nemala vymknúť spod kontroly. To, čo sa môže zdať správne vo chvíli, keď hrozí totálna porážka, sa bude posudzovať úplne inak v čase mieru. Ktokoľvek, kto prekročí "asymptotu ľudskej dôstojnosti", by mal byť pripravený zodpovedať neskôr za svoje činy pred súdom a snažiť sa dokázať, že použil "morálne prípustné prostriedky" adekvátne ohrozeniu.

Vnímanie toho, čo je vo vojne legitímne a čo nie, sa neustále vyvíja a upresňuje. I. Kant, ktorý žil v časoch, keď armády stáli oproti sebe na otvorenom poli, napísal, že "zakázané prostriedky ... sú... špióni... atentátnici... traviči... ostreľovači... agenti šíriaci falošné zvesti."<sup>72</sup> S výnimkou "travičov" sú však v súčasnom vedení vojny dovolené a používané všetky ostatné uvedené prostriedky. Dnes nevyvolávajú morálne dilemy oveľa "perfídnejšie" zbrane,

<sup>71</sup> Jean M. Arrigo, *Military and Civilian Perspectives on the Ethics of Intelligence – Report on a Workshop at the Department of Philosophy, Claremont Graduate University, September 29, 2000, Fig. 2*

<sup>72</sup> Immanuel Kant, *The Science of Right*, 57. Right during War

než tie, ktoré poznal Kant – ako sú sofistikované rakety dlhého doletu navádzané špionážnymi satelitmi na citlivé obranné body protivníka. Na druhej strane však úmyselné atakovanie nevinného civilného obyvateľstva je neprípustné – vo vojne skutočnej i spravodajskej.



## 7. Kde je bod rovnováhy? – "Špeciálne prostriedky" verzus "Ľudské práva"

*Vo výkone svojich práv a v užívaní svojich slobôd  
je každý podrobený iba takým obmedzeniam,  
ktoré stanoví zákon a ktoré slúžia výhradne na  
zabezpečenie náležitého uznávania a zachovávanía  
práv a slobôd iných...*

*Všeobecná deklarácia  
ľudských práv, čl. 29, 2*

Začnime našu úvahu o rovnováhe medzi "špeciálnymi prostriedkami", ktoré používajú tajné služby a "Ľudskými právami" príkladom noža, ako ho uvádza Sokrates.<sup>73</sup> Sokrates tvrdil, že zmyslu "noža" možno porozumieť najlepšie jeho účelom, čo je "krájanie". Krájanie je "konečná príčina" noža, "pre ktorú je vyrobený."<sup>74</sup> Čím lepšie nôž krája, tým viac si zaslúži sa nazývať "nožom". Skúsme to aplikovať na tajné služby. Čo je zmyslom tajnej/spravodajskej služby? Poskytovať spravodajské informácie (odhliadnime nateraz od iných menej typických funkcií). Čím lepšie tajná služba poskytuje spravodajské informácie, tým viac si zaslúži nazývať sa "tajnou/spravodajskou službou". Vlastnosť, ktorá umožňuje nožu dobre krájať, je ostrosť. Sokratovi žiaci Platón a Aristoteles by povedali, že ostrosť je cnosťou noža. Aká špeciálna vlastnosť umožňuje tajnej službe dobre poskytovať spravodajské informácie? Táto vlastnosť je v "špeciálnych prostriedkoch", ktoré tajné služby používajú (pozri tiež Kapitolu 5).

"Špeciálne prostriedky" sú vlastné tajným službám

Problém je v tom, že ľudia by radi mali dokonale účinnú tajnú službu, ktorá by chránila ich bezpečnosť, nie sú však príliš ochotní súhlasiť so "špeciálnymi prostriedkami". Obávajú sa totiž zneužitia týchto prostriedkov. Ak použijeme znovu príklad noža, máme dve možnosti ako predísť neúmyselnému zraneniu. Prvou možnosťou je vyrábať tupé nože, teda nože bez základnej funkcie, kvôli ktorej ich ľudia kupujú. Druhou možnosťou je čo najbezpečnejšie zachádzať s nožom, dbať na to, aby sa nedostal do rúk deťom a nezodpovedným osobám. Myslím si, že prednosť druhej možnosti platí viac pre štátne inštitúcie, ako pre nože. Existujú principiálne rozdielne názory o stupni tvrdosti prostriedkov, ktorý možno ešte tolerovať. Asymptotu ľudskej dôstojnosti, uvedenú v predošlej kapitole (Obr. 1) považujú tajné služby v "normálnych podmienkach" ako prah, ktorý sa nesmie prekročiť. Úroveň tolerancie

Nesúhlas verejnosti so "špeciálnymi prostriedkami"

<sup>73</sup> Plato, The Republic, Book I

verejnosti na použitie tých istých prostriedkov v "mierových" časoch je však oveľa nižšia (pozri Obr. 3).<sup>75</sup> Tajné služby si stanovujú asymptotu ľudskej dôstojnosti podľa definície základných ľudských práv. Široká verejnosť pri silnej podpore masových médií, mimovládnych organizácií a niektorých právnikov si stanovuje svoju asymptotu prípustnosti na základe extrapolovaných práv, niekedy i pseudopráv (ako "právo na anonymitu"), ktoré majú ďaleko k základným právam. Takto však vytvárajú veľkú "naráznikovú zónu" medzi proporcionalitou prostriedkov proti hrozbám ako ich vnímajú oni a tým, ako ich vnímajú tajné služby.

Rozdielne pohľady vychádzajú zo základného nedorozumenia. Tajné služby pri stanovovaní svojich hraníc myslia na "ničomníkov", z každodennej činnosti dôverne poznajú páchanie zla. Obyčajní ľudia, žijúci v relativnej bezpečnosti svojho vlastného prostredia, túto skúsenosť nemajú. Pri konfrontácii so zlom sú často i naivní. Ich predstavou je, najmä v bývalých totalitných krajinách, že tajné služby špehujú každého. Predstavujú si seba ako nevinné ciele tajných služieb. V postkomunistických krajinách, kde sa v minulosti takmer každý mohol stať cieľom ako potenciálny "nepriateľ štátu", je to veľmi vžitá predstava. Dokonca i dnes príliš veľa ľudí verí, že ich telefóny sú odpočúvané, že agenti tajnej služby ich špehujú na pracovisku, a že v centrále tajnej služby na nich vedú hrubé zväzky. Príliš veľa ľudí vníma príslušníkov tajnej služby vlastnej krajiny ako "ničomníkov". Tí, ktorí poznajú základné údaje o počte príslušníkov tajnej služby, alebo o počte ročných telefónnych odposluchov v ich krajine, dobre vedia, ako nezmyselná je predstava masívneho preniknutia spoločnosti tajnou službou.

Rozdielne  
pohľady

Ďalšou záležitosťou je, že ľudia – či na Východe alebo Západe – neznášajú pomyslenie na možnosť, že sa môžu stať "sprievodnou obeťou" získavania spravodajských informácií o legitímnom cieľi záujmu. Bývalý riaditeľ českej spravodajskej služby Petr Zeman vo svojom článku<sup>76</sup> ilustruje tento problém príkladom z Nemecka, kde v sedemdesiatych rokoch 20. storočia Frakcia Červenej armády (RAF) spáchala celý rad teroristických útokov. Nemecký spolkový kriminálny úrad (Bundeskriminalamt – BKA) sa snažil čeliť tomuto problému použitím metódy "rastrových profilov". Boli to sústavy typických črt a modelov správania sa členov RAF, ako napríklad nájom bytu v budove blízko diaľnice s výťahom priamo do podzemných garáží, zaplataenie nájmu v hotovosti vopred, apodobne. Takéto údaje sú v databázach rôznych inštitúcií, nie však v policajných databázach. Riaditeľ BKA Horst Herold sa stal terčom mediálnej kampane kvôli získavaniu a zhromažďovaniu tohto typu údajov a dostal sa tiež do príkreho sporu

Príklad "rast-  
rových profilov"

<sup>74</sup> Aristotle, Physics, 194b33

<sup>75</sup> Jean M. Arrigo, Military and Civilian Perspectives on the Ethics of Intelligence

<sup>76</sup> Petr Zeman, Dilema požadavků bezpečnosti ve střetu s občanskými svobodami a pravomoci tajných služeb, Karlova Univerzita, Praha, Vydavatelství Vodňák, 2004

so spolkovým predstaviteľom pre ochranu osobných údajov. Teroristu RAFu Rolfu Heisslera, ktorý splňal viaceré vybrané kategórie, nakoniec našli (a zatkli) ako jednu z dvoch osôb na záver vyhľadávania s použitím rastrovej metódy (ten druhý bol drogový diler). Použitie tejto metódy bolo začlenené do nemeckého Trestného zákonníka v r. 1985. Celosvetový vývoj v ochrane osobných údajov však sťažil alebo takmer znemožnil použitie tejto metódy v niektorých krajinách, napríklad podľa Petra Zemana i v Českej republike.

Zjavný konflikt medzi právomocou tajných služieb používať "špeciálne prostriedky" a "právom jednotlivca" by sa dal lepšie formulovať ako konflikt medzi "kolektívnymi právami"

Individuálne verzus kolektívne práva

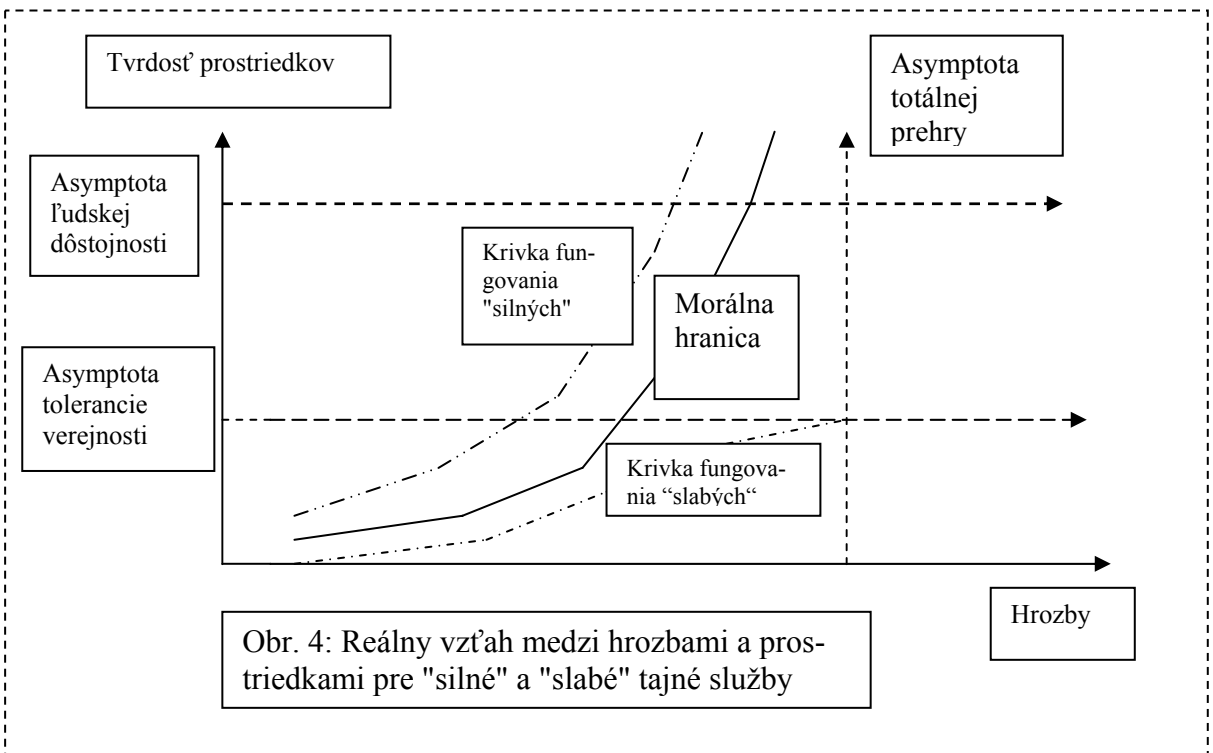
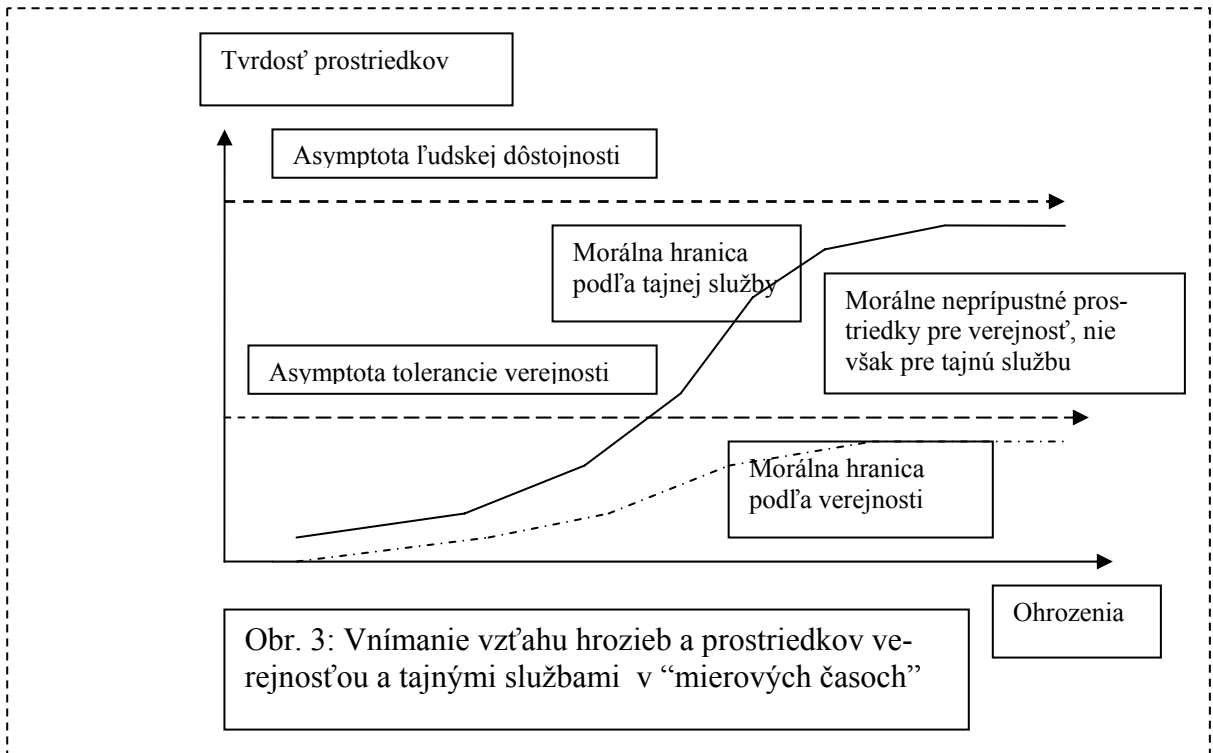
ľudí na bezpečný život v štáte a "právami jednotlivca" nebyť obťažovaný opatreniami potrebnými na dosiahnutie kolektívnej bezpečnosti. Každý jednotlivec v štáte však má úžitok z bezpečnosti, ktorú mu štát poskytuje. Táto bezpečnosť si niekedy vyžaduje aj obeť na "právach jednotlivca". Je to podstata "spoločenskej zmluvy" a tiež príčina, prečo rovnováhou medzi uvedenými právami je politické rozhodnutie, ktoré je potom premenené na legislatívu, predpisy, direktívy, súdne rozhodnutie, atď. Legislatívny vzťah medzi hrozbami a prostriedkami v Obr. 3 sa zvyčajne pohybuje medzi čiarami "Morálnej hranice podľa verejnosti" a "Morálnej hranice podľa tajných služieb". Tajným službám ostáva iba toto rešpektovať.

V záujme úplnosti treba povedať, že existujú prípady, najmä v krajinách so závažným ohrozením, kde tajné služby (ako CIA/FBI, SVR/FSB, MI5/MI6, MOSSAD...) majú silnú politickú, justičnú a

"Silné" a "slabé" služby

verejnú podporu. Niekedy to vyzerá tak, že nech urobia čokoľvek, prejde im to. Ich postavenie je uvedené v Obr. 4 ako "krivka fungovania pre silných". Na rozdiel od tohto, tajné služby v niektorých posttotalitných krajinách sú napadané médiami, verejnosťou i politikmi za všetko čo robia, alebo nerobia. Ich "krivka fungovania pre slabých" je identická s čiarou "morálnej hranice podľa verejnosti" na predošlom obrázku.





Skúsme opraviť jednu falošnú domnienku z prvej časti tejto kapitoly. Verejnosť by nevnímala "špeciálne prostriedky" používané tajnými službami ako príliš tvrdá, ak by dôverovala, že sa použijú iba proti ničomníkom a nie proti nim alebo iným "nevinným". Bohužiaľ, ľudom často chýba práve táto dôvera. Takisto bohužiaľ, nie je možné úplne vylúčiť nevinných alebo "sprievodné škody" z činnosti tajných služieb. Ak dôjde k znásilneniu, každý fyzicky schopný muž v stanovenom okruhu je pre políciu potenciálnym podozrivým, pokým ďalšie vyšetrowanie túto skupinu nezúži. Tajná služba je v podobnej situácii a často si nemôže konať inak. Môže obmedziť činnosť zberu informácií na najmenšiu potrebnú mieru a použiť čo najmenej rušivé prostriedky. Takisto môže uskutočniť komplexné vnútorné opatrenia proti zneužitiu získaných informácií. Je mimo rámec tejto práce zaoberať sa týmto problémom do hĺbky, stačí však povedať, že je úplne možné viesť záznamy o každom prístupe jednotlivca k určitej informácii v počítačovej databáze ako i o zásahu do systému. Vybudovať dôveru verejnosti voči tajnej službe je ťažké a trvá to dlhý čas, stratiť sa však dá veľmi ľahko. Ďalším opatrením je vonkajšia kontrola.

V demokratických krajinách sa kontrola tajných služieb vykonáva exekutívnymi, legislatívnymi a justičnými zložkami štátu. Na túto tému existuje veľa literatúry<sup>77</sup>, takže obmedzíme našu úvahu iba na pár aspektov, ktoré súvisia s našou hlavnou témou. Prvým aspektom je, že účinná kontrola tajných služieb je prospešná pre všetkých – pre tajné služby, politikov i verejnosť, v prvom rade vytvára vzájomnú dôveru potrebnú pre normálnu prácu. Používanie "špeciálnych prostriedkov" je tenký ľad a niektorí spravodajskí dôstojníci sa k nemu môžu postaviť cynicky. Môžu vnímať bod "totálnej prehry" skôr ako je v skutočnosti a môžu reagovať neprimerane. Nezávislé vonkajšie monitorovanie toto dokáže napraviť. Druhým aspektom je, že dostatočná kontrola tajných služieb je možná. Tento moment je o niečo viac kontroverzný ako prvý aspekt. Tajnosť je jednou z cností, ktorá vytvára identitu tajnej služby a bez nej nedokáže dosiahnuť svoj účel, tak ako nôž nedokáže dobre krájať bez ostroty. Samozrejme existujú "tajomstvá", ktoré nie sú životne dôležité pre normálne fungovanie tajných služieb a takisto existujú tie, ktoré životne dôležité sú. Politická kontrola má normálne prístup k prvej skupine (napr. vnútorné predpisy, financie, identita vedenia, atď.). Panuje celkom konsenzus, že do druhej skupiny patria: 1) všetky informácie, týkajúce sa operácií, zdrojov, metód, postupov a prostriedkov; 2) anonymita operatívneho personálu služby a ochrana jej poznatkov a informácií; 3) pôvod a podrobnosti spravodajských a dôverných

<sup>77</sup> napr. : Making Intelligence Accountable: Legal Standards and Best Practice for Oversight of Intelligence Agencies, Hans Born and Ian Leigh (eds.) Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Printing House of the Norwegian Parliament, ISBN 92-9222-017-9, 2005

informácií poskytnutých inými vládami alebo cudzími tajnými službami.<sup>78</sup> Tieto sa vo väčšine prípadov nemôžu kontrolovať politickou kontrolou vzhľadom na vrodené pokušenie politikov zneužiť prístup k unikátnym poznatkom na politický profit. Časť operácií, metód, postupov a prostriedkov však môžu kontrolovať sudcovia.

V uvedenej druhej skupine však ešte stále zostáva najcitlivejšia časť, ktorá môže skrývať nepekne tajomstvá. Kontrola tejto časti je predmetom závažných politických sporov, rozsiahleho zvažovania a boja záujmov. Jedným z najlepších a najprepracovanejších riešení možno nájsť v Holandsku.<sup>79</sup> Holandský parlament zvolí radu troch morálnych autorít – osobností, ktoré sú mimo politickej scény. (Proces ich zvolenia má mnohé kontrolné mechanizmy). Títo muži a/alebo ženy majú prístup takmer k všetkému v holandskej tajnej službe: ku každému zväzku alebo dokumentu, ku každému príslušníkovi služby s právom spýtať sa takmer každú otázku (s výnimkou dôverných informácií poskytnutých cudzími tajnými službami, čo však nesúvisí s účelom kontroly). Jediný problém s týmto modelom v postkomunistických krajinách, ktorý vyjadrili viacerí politici, je, že "v krajine nie sú tri morálne authority." Šťastní Holanďania, ktorí tento problém nemajú – našli si svoj bod rovnováhy.

Holandský model
-----------------

---

<sup>78</sup> Intelligence Services and Democracy, Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Working Paper Series, No. 13, Switzerland, Geneva, April 2002

<sup>79</sup> Intelligence and Security Services Act of the Netherlands (2003)

## 8. Dokonalý špión – vnútorná kultúra tajnej služby

*Chceme, aby naši strážcovia boli skutočnými záchrancami a nie ničiteľmi štátu...*

Platón<sup>80</sup>

Ako sme videli v predchádzajúcich kapitolách, charakter práce v tajných službách si paradoxne vyžaduje veľa morálky a cností. Ak by sme mali parafrázovať výrok Williama R. Johnsona,

Potreba "špiónskych cností"

skúseného a odhodlaného kontrarozviedčíka, tak by sme mohli povedať, že *"spravodajská činnosť je také špinavé povolanie, že by ho mali vykonávať iba ľudia s tým najčistejším charakterom."*<sup>81</sup> Aké sú vlastnosti dobrého príslušníka tajnej služby? Kto tam patri? A kto tam nepatri? Ktoré cnosti by sa mali pestovať v tajných službách? Začnime zasa s Platónovou Republikou. Platón venuje veľkú časť svojho hlavného diela "strážcom", čo boli v jeho časoch vojaci, ktorí plnili tiež policajné funkcie. Mnohé z toho, čo Platón napísal v staroveku o strážcoch, platí tiež o dnešných tajných službách. Platón si bol vedomý toho, že *"keď strážcovia zákonov a vlády sú iba zdanliví a nie skutoční strážcovia, obracajú štát naruby."*<sup>82</sup> Preto Platón venoval veľkú časť svojho majstrovského diela výchove strážcov a ich cnostiam.

Začnime rozdielmi medzi "strážcami" a príslušníkmi tajných služieb. Platón sa pýta, ako by sa dali dať do súladu protichodné cnosti lojality voči svojmu mestskému štátu a nepriateľstva k cudzincom, vyžadované vo výchove strážcov.<sup>83</sup> Uvádza príklad psa, ktorý predstavuje presne tieto vlastnosti – vernosť svojmu pánovi (pánom) a brechanie na cudzích ľuďoch. Povedzme si však, že pes nie je dobrým symbolom príslušníka tajnej služby. Nechceme od príslušníka tajnej služby aby zaháňal protivníkov, ale aby si získal ich dôveru a tým aj prístup k tajným informáciám. Dobrým symbolom pre cnosti spravodajského dôstojníka by bola skôr mačka, ktorá sa dokonca priblíži aj k cudziemu človeku, ktorý prichádza do domu, skočí mu do lona, pradie a získa si jeho náklonnosť. Od mačky sa dá naučiť aj viac. Mačky dokážu vidieť v tme, vyliezť na stromy a preniknúť cez úzke priestory, kade psy neprejdú. Mačka nie je otrok, ktorý sa snaží vo všetkom vyhovieť svojmu pánovi tak ako pes. Je to hrdá, nezávislá osobnosť. Jej vernosť nepatri ani tak pánovi (politickému vedeniu krajiny) ako domácnosti (krajine), v ktorej žije. Tajné služby musia niekedy pred-

Cnosti mačky

<sup>80</sup> Plato, The Republic, IV

<sup>81</sup> William R. Johnson: "Interrogation is such a dirty business that it should be done only by people of the cleanest character," citované v David L. Perry, Repugnant Philosophy: Ethics, Espionage, and Covert Action

<sup>82</sup> Plato, The Republic, IV

<sup>83</sup> Plato, The Republic, I, 376e – 412b

ložiť politickému vedeniu krajiny aj nepriaznivé správy. Mačky nemenia prudko svoje správanie tvárou v tvár hnevu svojich pánov. Nakoniec dodajme, že domácnosti, v ktorých psy a mačky žijú v mieri a porozumení sú síce vzácne, ale šťastné.

Polícia a armáda si vyberajú za svoje symboly "ušľachtilé" zvieratá, preslávené rýchlosťou a silou, ako levy, orly a psy, ideálne cnosti tajných služieb však najlepšie stelesňujú skromnejšie a dokonca aj neob-

Cnosti sovy a  
iných zvierat

ľúbené zvieratá. Niektoré služby majú za svoj symbol sovu (napríklad slovinská SOVA alebo slovenská SIS). Sova je vták, ktorý vidí vtedy, keď ostatné vtáky nevidia, bdie, keď iné vtáky spia, u mnohých národov od starovekého Grécka až po amerických Indiánov však bola vždy predovšetkým symbolom "vyššej múdrosti." Nie sila, ale hlboké chápanie vecí je tou najvýznamnejšou vlastnosťou dobrého príslušníka tajnej služby. Najdôležitejšími zbraňami sú dobré poznanie operačného prostredia a široké znalosti mnohých oblastí života. Inšpirujme sa ešte jedným príkladom z ríše zvierat. Tie druhy hmyzu, rýb a ostatných zvierat, ktoré používajú mimikry, maskovanie a triky na prežitie uprostred svojich nepriateľov (alebo na lov v prostredí svojej koristi) poskytujú závažné poučenia tajným službám. Umenie žiť nepoznaný v záujmovom prostredí je súčasťou umu tajnej služby, i keď asi sotva by niekto vybral chameleóna za jej symbol. Operatívni príslušníci tajných služieb by mali byť tiež skromní. I keď často vedia viac, ako si o nich myslia záujmové ciele (a často aj ich šéfi), nemôžu to niekedy dať najavo. A mali by pristupovať k získaným informáciám s určitou dávkou skepticizmu. Sokrates, ktorého považovali za najmúdrejšieho zo všetkých, veril, že vďačil za svoju povest práve preto, že vedel, že "nevedel", pokým iní ľudia si mysleli, že "vedia".<sup>84</sup> Pokora je súčasťou múdrosti spravodajského dôstojníka.

Autor tejto práce sa dozvedel o pokuse jednej známej tajnej služby zopakovať svoje úspechy výberom niekoľkých najúspešnejších príslušníkov, u ktorých hľadali spoločné vlastnosti. Nenašli žiadne (okrem príslušnosti k

Kardinálne  
cnosti

tajnej službe). Na otázku, či im merali IQ, odpoveď služby bola "nie, vysoká inteligencia sa predpokladá ako niečo samozrejmé." Je ťažké nájsť vonkajšiu charakteristiku dobrého špióna (vzdelanie, rodinné zázemie, záujmy, atď.), hoci môžu byť isté vlastnosti, ktoré očakávame ako samozrejmé, a všimneme si ich, iba ak chýbajú. Múdrosť je jednou z štyroch hlavných cností, ktoré Platón odporúčal pre strážcov. Ďalšie tri sú spravodlivosť, odvaha a miernosť. Tieto štyri cnosti sa nazývajú "kardinálne cnosti", z latinského slova cardinalis, čo značí "služiaci ako pánt". Sú to "pánty", na ktorých sa točia všetky ostatné cnosti. Sú potrebným základom a predpokladom pre všetky ostatné cnosti. Platia všeobecne pre všetkých ľudí, majú však niektoré zvláštne významy pre príslušníkov tajných služieb.

Povedzme si pár slov o "odvahe". Získavanie spravodajských informácií z ľudských zdrojov (HUMINT) by sotva mohlo existovať bez tejto vlastnosti.

Odvaha

Nedostatok odvahy sa môže prejavovať rôznym spôsobom. Niektoré služby viac-menej zastavili získavanie HUMINTu v nebezpečnom prostredí a spoľahli sa na technické prostriedky (SIGINT), alebo dokonca na otvorené zdroje. Niektoré riaditelia tajných služieb nehovoria svojim politickým šéfom nepríjemné skutočnosti, hovoria im namiesto toho, to čo chcú počuť. Sú dokonca i také vedenia tajných služieb, ktoré radšej zrušia alebo vôbec nezačnú závažnú operáciu, ako by mali znášať výsmech svojich šéfov za prípadný neúspech. Existujú i operatívci, ktorí sa boja priblížiť k záujmovej osobe, pritom by práve ju mali získať pre spoluprácu. Tajná služba, ktorá nemá dostatok odvahy, je na hanbu! Je to iba nudná byrokracia! Napriek tomu, nemôžeme povedať, čím viac "odvahy", tým lepšie. Aristoteles hlásal, že všetky cnosti sú umiestnené medzi dvomi nerestami. Ak nemáte dostatok odvahy, ste zbabelý. Ak máte viac odvahy ako je vhodné, ste nezodpovedný.<sup>85</sup> Nechceme príslušníkov tajných služieb, ktorí sa ničoho neboja. Mali by sa báť kompromitácie zdrojov, prezradenia operácií, straty reputácie, mali by sa báť o zdravie a životy ľudí v súvislosti so svojou činnosťou. Príslušník tajnej služby, ktorý sa nebojí smrti, je buď samovrah alebo blázon. Nie je to, čo hľadáme. Chceme príslušníka tajnej služby, ktorý sa bojí smrti, ale viac sa bojí straty dobrého mena. Preto sa snaží vyhnúť situáciám ohrozujúcim život, je však pripravený zomrieť, keď si to vyžaduje jeho prísaha vernosti alebo etický kódex.

Príslušný stupeň odvahy je tiež otázkou miernosti, ďalšej kardinálnej cnosti, s mnohými aspektmi, ako sebaovládanie alebo zdržanlivosť. Ľudia,

Miernosť

ktorí nemajú v sebe istú vnútornú rovnováhu, nie sú vhodní pre prácu v tajnej službe. Pozrime si typy kandidátov, ktorých bývalý riaditeľ českej spravodajskej služby Petr Zeman považuje za nevhodných: 1) kandidátov s fóbiami, psychickými problémami, so skrytým problémom z minulosti; 2) ľudí s prílišnou sebadôverou; 3) ľudí uvyprávaných, nedisciplinovaných a nelojálnych; 4) ľudí neschopných vyrovnáť sa so stresom; 5) xenofóbov, ideológov a prívržencov konšpiračných teórií; 6) ľudí, ktorí boli neúspešní získať si iné zamestnanie; 7) ľudí, ktorí túto prácu príliš veľmi chcú; 8) ľudí, ktorí sa chcú pomstiť; 9) ľudí, ktorí prichádzajú s "príliš vysoko vztýčenou zástavou nápravy verejného poriadku".<sup>86</sup> Takmer všetky tieto typy hrešia v prvom rade proti miernosti. V tejto súvislosti by hádam bolo vhodné spomenúť i materiálne veci. Nuž, prácou v tajných službách ľudia bežne nebohatnú. Nemali by však strádať. Platón radí: *"Bohatstvo a chudoba; jedno je otcom luxusu a pohodlnosti, druhé zasa skúposti a ni-*

<sup>84</sup> Plato, The Apology, 6

<sup>85</sup> Aristotle, Nicomachean Ethics, III, 6

<sup>86</sup> Osobná komunikácia s Petrom Zemanom

čomnosti, oboje nespokojnosti."<sup>87</sup> Rozumný ale pritom motivačný plat by mal pomôcť žiť pracovitým a poctivým životom.

Vo svojom majstrovskom diele Platón venuje najdlhšiu časť definícii "spravodlivosti". Už na začiatku vysvetľuje, že spravodlivosť nemožno definovať ako slepú poslušnosť pravid-

Spravodlivosť ako  
poslušnosť zákonom

lám alebo zákonom. Napríklad vrátiť zbierku zbraní právoplatnému majiteľovi, ktorý nie je duševne v poriadku, by bolo podľa Platóna "nespravodlivosťou".<sup>88</sup> Imperatív poslušnosti je však obzvlášť silný v bezpečnostných štruktúrach a z dobrých dôvodov. Hlúpe alebo nemorálne rozkazy či zákony vyvolávajú ťažké dilemy a v týchto prípadoch poslušnosť aj neposlušnosť môžu poškodiť atmosféru tímu. Sv. Tomáš Akvinský naznačuje riešenia v duchu tradície Platóna a Aristotela: "*Účelom zákona je prispievať k spoločnému dobru ľudí a pre tento cieľ má moc a charakter zákona. Ak sa odkloní od tohto zámeru, stráca záväznú moc.*"<sup>89</sup> Na druhej strane Tomáš Akvinský tvrdí, že nie každý v každej situácii má právo posudzovať čo je užitočné a čo nie, a že je potrebné si klásť otázku, či hrozba je bezprostredná a závažná. V každom prípade, nech sa už ktokoľvek rozhodne poslúchnuť alebo neposlúchnuť zákon alebo rozkaz, musí byť pripravený znášať následky.

Platón začína hľadať definíciu "spravodlivosti" pred ostatnými tromi kardinálnymi cnosťami, vracia sa a definuje ju ako poslednú. V celom procese sa však vynárajú viaceré dimenzie spravodlivosti. Jednou

Iný rozmer  
spravodlivosti

dimenziou "spravodlivosti" je neublížiť priateľovi alebo nepriateľovi takým spôsobom, aby sa stal zatrpknutým alebo pomstychtivým, čo znižuje jeho ľudské vlastnosti.<sup>90</sup> Cieľom je vždy urobiť ľudí lepšími, nie horšími. Sú aj iné dimenzie spravodlivosti a práva, ako napríklad robiť svoju prácu profesionálne a nezasahovať do profesionálnej zodpovednosti iných (príslušníci tajných služieb nezasahujú do práce politikov a vice versa). Definovať spravodlivosť je relatívne ťažké, Platón však zdôrazňuje, že kedykoľvek sa zaoberáme múdrosťou, odvahou a zdržanlivosťou, nemôžeme sa vyhnúť spravodlivosti. Spravodlivosť je cnosť, ktorá zosúladzuje ostatné tri cnosti.<sup>91</sup>

Na jednom mieste Platón uvádza legendu o Gýgovi, pastierovi v službách kráľa Lýdie. Gýgés našiel zlatý prsteň, ktorý ho urobil neviditeľným, ak ním otočil. Vybrali ho ako jedného z poslov na kráľovský

Prstene  
neviditeľnosti

<sup>87</sup> Plato, The Republic, IV

<sup>88</sup> Plato, The Republic, I

<sup>89</sup> St. Thomas Aquinas, Summa Theologica I-II.96, 6

<sup>90</sup> Plato, The Republic, I

<sup>91</sup> ibid,IV

dvor. Hneď ako prišiel, zneužil moc prsteňa aby mohol zviest' kráľovnú, sprisahat' sa proti kráľovi, zabiť ho a vziať si kráľovstvo.<sup>92</sup> Súčasníkom je známejší Tolkienov príbeh o Pánovi prsteňov. Hobbit Frodo musí mať veľmi silný charakter, aby odolal pokušeniu použiť prsteň neviditeľnosti častejšie ako je treba, pretože každým jeho použitím kladie menší odpor sile zla. Z morálneho ponaučenia týchto príbehov vyplýva, že i keď práca v tajných službách poskytuje istý stupeň "neviditeľnosti", ideálni príslušníci tajných služieb sú tí, ktorí nezneužívajú svoje "prstene" na zlo – i keď ich nikto nekontroluje – a ktorí používajú "špeciálne prostriedky" čo najmenej a len podľa potreby.

Príslušníci tajných služieb ako jednotlivci, ale aj ako kolektív, by mali zdieľať kolektívny étos. Etické kódexy tajných služieb sa snažia tento mravný základ definovať, niektoré v slávnostnejšej až poetickej forme, iné skôr v právnom štýle. Tie druhé zvyčajne nedokážu zachytiť podstatu étosu: víziu, zdieľané ciele, hodnoty, duch tímu, priateľstvo, vzájomnú dôveru, profesionálnu hrdosť, vedomie kontinuity, vysoké morálne normy, spôsoby správania sa, atď. Všetky tieto komponenty treba systematicky pestovať. Platón bol dôrazne proti rozprávaniu nemravných príbehov, proti negatívnym príkladom a dokonca i proti hraniu úpadkovej hudby v kolektíve "strážcov".<sup>93</sup> Na druhej strane podporoval príklady pozitívnych hrdinov, kolektívnu gymnastiku, kolektívne stravovanie, ako i dobrú hudbu. Britský gentleman G. K. Chesterton napísal krásne slová o étose polície, ktoré sú do veľkej miery platné aj pre étos tajných služieb: "*Dobrodružstvo policajnej (spravodajskej – pozn. autora) práce nám pripomína, že civilizácia je senzačným vybočením a romantickou vzburou... žijeme v ozbrojenom tábore a bojujeme proti chaotickému svetu... zločinci - dietky chaosu - nie sú ničím iným ako zradcami v našich bránach... Dobrodružstvo policajnej práce (spravodajskej služby – pozn. autora) je založené na skutočnosti, že sprisahanie morálky patrí medzi najodvážnejšie sprisahania ľudstva... Nehlučná a neviditeľná policajná (spravodajská – pozn. autora) ochrana nad nami nie je ničím iným ako úspešnou rytierskou výpravou...*"<sup>94</sup>

Kolektívny étos
--------------------

Chestertonov étos polície a jeho rozšírenie na tajné služby porovnáva políciu a tajné služby s rytierstvom. Spomeňme si, že európski rytieri na prelome prvého a druhého tisícročia boli svojvoľnými, zločineckými a vražednými bandami. Postupne však do nich prenikal nový vysoký morálny étos snahy dosiahnuť dokonalosť, prekonávať pokušenia a prekážky a ochraňovať slabých. I keď nikdy nedosiahli dokonalosť, jej hľadanie sa vyvinulo do ideálu, ako ho

---

<sup>92</sup> ibid, II

<sup>93</sup> Plato, The Republic, II, III

<sup>94</sup> G. K. Chesterton, The Defendant, found also in "Character and Cops" Edwin J. Delattre, Ethics in Policing, American Enterprise Institute Press; 3<sup>rd</sup> edition, ISBN: 0844739731, 1996,s.1



poznáme dnes. Nie je to veľkou inšpiráciou pre "anonymných rytierov" v tajných službách na prelome druhého a tretieho tisícročia?